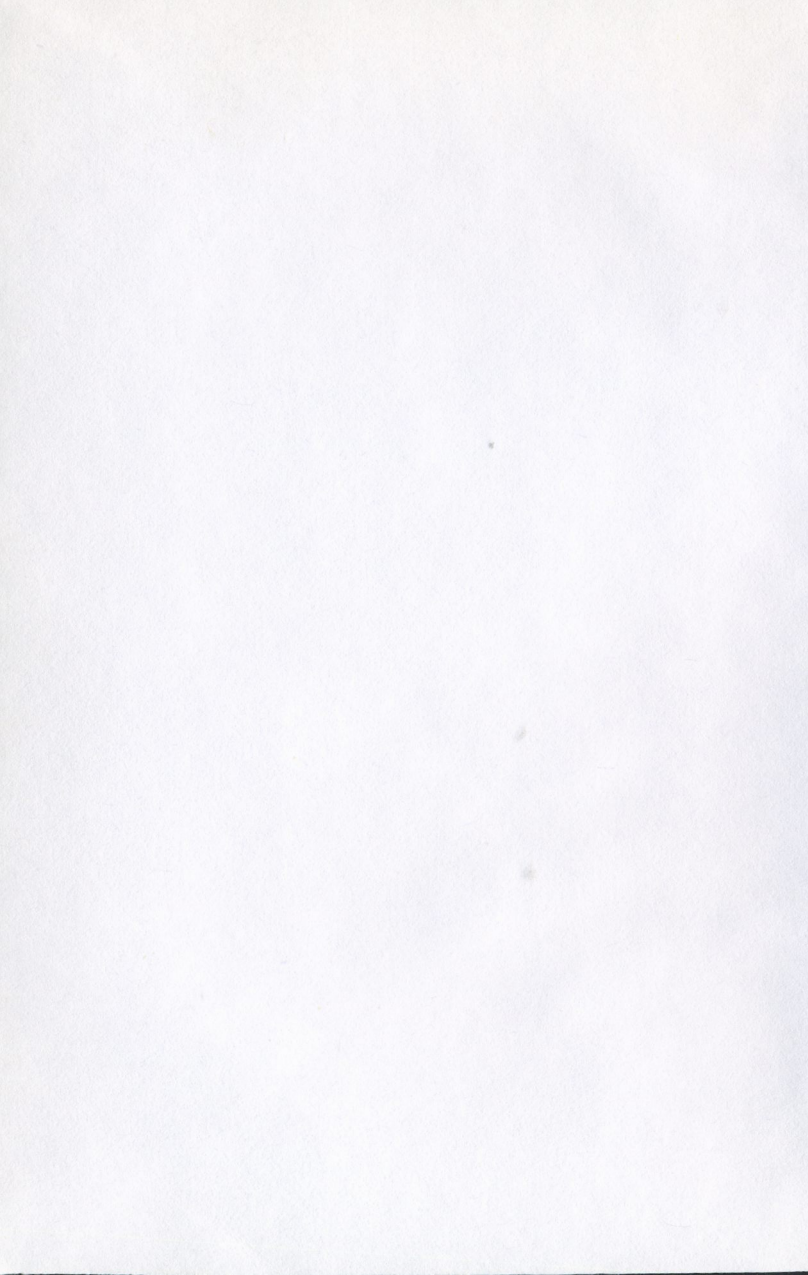

Тарас
САЛИГА

ФРАНКО
КАМЕНЯ

Тарас САЛИГА

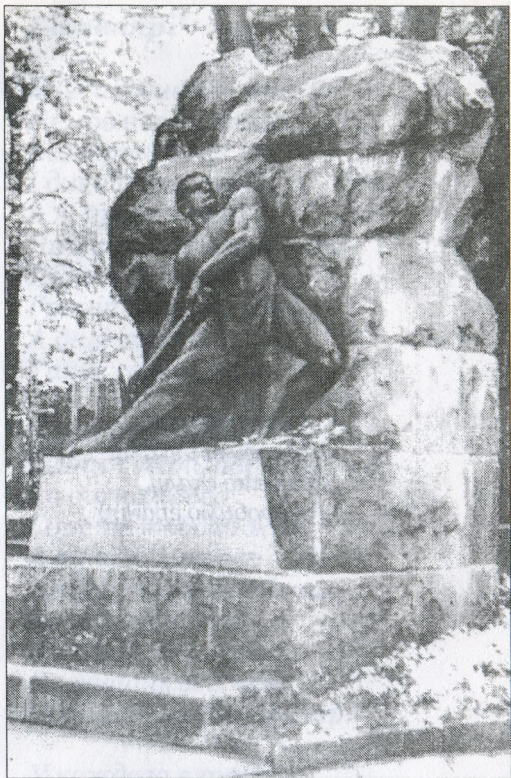
ФРАНКО

Каменя

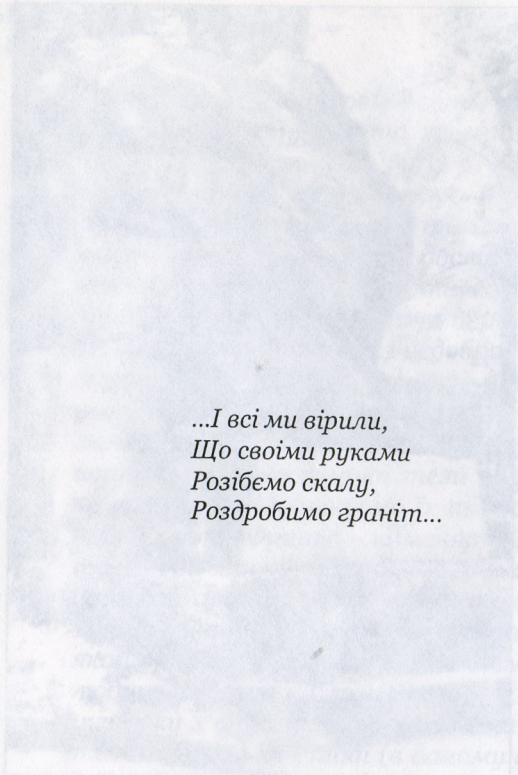
Ужгород
Видавництво "Гражда"
2007

Франкові святкові дати. «40-річний ювілей літературної та громадської діяльності письменника» (1912 р.) та «150-ліття від дня народження Каменяра» (2006 р.) позначились не тільки розмаїтістю фундаментальних досліджень про життя і творчість славетного сина України, але й «спричинили» в періодиці появу ряду псевдонаукових і недоброзичливих опусів. Зараз автор пропонує читацькій увазі статті, що недавно (2006 р.) з'являлись у періодичній пресі як заперечення поширюваної надуманої тези «Франко – не каменяр!» Публікуємо їх під всенародною назвою «Франко – каменяр!» Замість післямови друкуємо уривок тексту видатного українського художника Івана Труша «Іван Франко і наша суспільність», який він дев'яносто п'ять літ тому оприлюднив у газеті «Діло» (18 вересня 1912 р.) у зв'язку з тогочасними нападами на поета. На жаль, як і тоді (в даному випадку І. Трушеві), так і сьогодні доводиться спростовувати фальшиві «концепції франкознавства».

Гіркий залізний мовці,
І голос сильний нам
З горі мов грім гримить:
Дукайте сю скалу!
Нехай ні жар, ні холод

За Львів, 18
Пам'ятник І. Франку «З горі мов і мовці» —
на Личаківському кладовищі у Львові

*...І всі ми вірили,
Що своїми руками
Розібемо скалу,
Роздробимо граніт...*

ISBN 978-966-8924-42-2

Львів, 2007

© «Львівська міська рада», 2007

м. Львівська обл. «Львівська міська рада»

Каменярі*

Я бачив дивний сон.
Немов передомною
Безмірна, а пуста
І дика площина,
А я, прикований
Ланцом залізним стою
Під височенною
Гранітною скалою,
А далі тисячі
Таких самих, як я.

У кожного чоло
Жите і жаль порили,
І в оці кожного
Горить любови жар,
А руки в кожного
Ланци мов гадь обвили,
А плечі кожного
До долу ся схилили,
Бо давить всіх оден
Срашний якийсь тягар.

У кожного в руках
Тяжкий залізний молот,
І голос сильний нам
З гори мов грім гримить:
Лупайте сю скалу!
Нехай ні жар, ні холод

* За збіркою Івана Франка «З вершин і низин». – Львів, 1887

Не спинить вас! Зносить
І труд і спрагу й голод,
Бо вам призначено
Скалу сесю розбить.

І всі ми як оден
Підняли в гóру руки
І тисяч молотів
О камінь загуло.
І в тисячні боки
Розприскали ся штуки
Та відривки скали,
Ми з силою розпуки
Раз по раз гримали
О камяне чоло.

Мов водопаду рев,
Мов битви гук кровавий,
Так наші молоти
Гриміли раз у раз,
І пядь за пядею
Ми місця здобували. –
Хоч не одного там
Калічили ті скали, –
Ми далі йшли. Ніщо
Не спинювало нас.

І кождий з нас то знав,
Що слави нам не буде
Ні пам'яті в людей
За сей кровавий труд,
Що аж тоді підуть
По сій дорозі люде,

Як ми пробем йійі
Та прорівнаєм всюди,
Як наші кости ту
Під нею зогниють.

Тай слави-ж людської
Зовсім ми не бажали,
Бо не герої ми
І не богатирі.
Ні, ми невольники,
Хоч добровільно взяли
На себе пута. Ми
Рабами волі стали,
На шляху поступу
Ми лиш каменярі.

І всі ми вірили,
Що своїми руками
Розібемо скалу,
Роздробимо граніт,
Що кровю власною
І власними кістками
Твердий змуруємо
Гостинець і за нами
Прийде нове жите,
Добро нове у світ.

І знали ми, що там
Далеко десь у світі,
Котрий ми кинули
Для праці, поту й мук,
За нами сльози ллють
Мами, жінки і діти,

Що други й недруги
Гнівнії та сердиті
І нас і нашу мисль
І діло те клинуть.

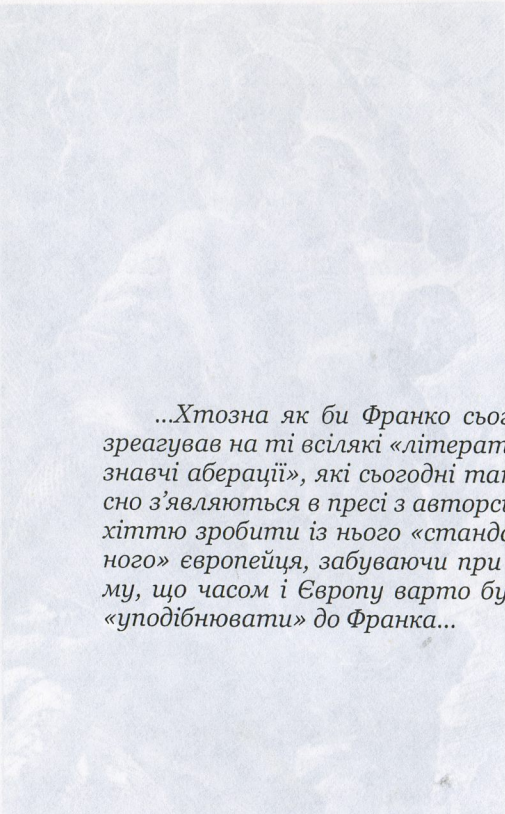
Ми знали се, і в нас
Нераз душа боліла
І серце рвало ся
І груди жаль давив.
Но сльози ані жаль
Ні біль пекучий тіла,
Ані прокляття нас
Не відтягли від діла,
І молота ніхто
Із рук не опустив.

І так ми далі йдем
В одну громаду скуті
Всесильной думкою,
А молоти в руках!
Нехай прокляті ми
І світом позабуті,
Ми ломимо скалу,
Рівнаєм правді путі,
А щастє всіх прийде
По наших аж кістках.

«Каменярі».

Ілюстрація І. Принцевського. 1966 р.

*...Хтозна як би Франко сьогодні
зреагував на ті всілякі «літературо-
знавчі аберації», які сьогодні так ря-
сно з'являються в пресі з авторською
хіттю зробити із нього «стандарт-
ного» європейця, забуваючи при цьо-
му, що часом і Європу варто було б
«уподібнювати» до Франка...*

«НІ, Я НЕ КИНУВ КАМЕНЯРСЬКИЙ МОЛОТ»

...я переходив різні ступні розвою, займався дуже різномірною роботою, служив різним напрямкам і навіть націям... Та скрізь і завсіді у мене була одна провідна думка – служити інтересам мого рідного народу та загальнолюдським поступовим гуманним ідеям...

Іван Франко

Тема цієї розмови майже випадкова. Не було б дослідження Тамари Гундорової «Франко – не каменярь», яке вийшло у світ у Мельбурні 1996 р. я, зрозуміло, не мав би підстав відвойовувати поетові його метафоричного «трону» А втім, Франкові ніяких образно-публіцистичних чи алегорично-символічних «постаментів» не треба ні в ювілейні чи неювілейні дні, бо він сам і реальність, і метафора української духовної культури, який міцно стоїть ногами на рідній землі і сягає головою в небо. Проте Т Гундорова захвилювалася, що «Каменярська роля

так тісно прикріпилася до Франка, що загрожує його поховати як мистця»¹ На її думку, – «маска Каменяра заступає й понині» інші площини його творчої особистості. Отож, слід змінити ракурс досліджень і «деканонізувати Франка-Каменяра».²

Насамперед, для зняття зайвої тривоги хочу заспокоїти шановну вчену, що чутки про «поховання Франка як мистця», якщо з нього не зняти «маску Каменяра», перебільшені, бо каменярство Франкове – це не маска, а його революційно-світоглядний стан, його внутрішнє буття душі. Як казав Микола Зеров, – «каменярство Франкове – не випадковий образ, це його заповітний настрій, його звичайне самовизначення».³ Та й сам Франко у відповідні моменти апелював до себе:

*Чого важкий свій молот каменярський
Міняєш на тонкий різець Петрарки?*

Природно, що різні дослідники феномен Франка трактували по-різному, адже в різні творчі періоди поет був різний. І Сергій Єфремов, який бачив у ньому «співця боротьби і контрастів», і Микола Євшан, що «прочитував» у ньому «одвічну колізію поета і суспільного дія-

¹ Гундорова Тамара. Франко – не каменяр. – Мельбурн, 1996.

² Там само.

³ Зеров Микола. Франко – поет У кн.. Українське письменство. – Київ: Основи, 2003. – С. 499.

ча», і Симон Петлюра, для якого Франко був «поетом національної честі», і Михайло Рудницький, як і Ігор Костецький та багато ще інших дослідників, що оцінювали Франка по-своєму, розглядали його в різних площинах поетового ідейно-естетичного спектру, але не у запереченні феномену каменяряства. Власне, й Тамарі Гундоровій, не зважаючи, що Франко й досі носить нелюбу їй «маску» Каменяря, не зашкодило інтерпретувати його творчість у власному літературознавчому баченні: «Франко і натуралізм», «Франко і психоаналіза», «Франко й ідеалізм», «Франко і новий класицизм», проте деканонізувати Каменяря їй не вдалось. Такий намір, як би сказали Франкові земляки, вона «не оголосила»

Але повернімось до Франка, до його твору «Каменярі» як етимологічного центру, до основної домінанти походження «маски» Франко-Каменяря. Для цього візьмімо на поміч самого поета. У Львові 1912 р. Франко опублікував окремим «метеликом» текст «Каменярів» українською і польською мовами. Польською мовою твір переклав «вчорашній» молодомузівець Сидір Твердохліб. До цієї книжечки-«метелика» ґрунтовну передмову «Дещо про штуку перекладання» написав Іван Франко. Цитую автора.

«Каменярі» були написані літом 1878 р. і друковані уперве в збірці “Дзвін” ст. 232-3, а потім передруковані в збірці поезій “З вершин і

низин», друге видане 1893 р. ст. 54-55. Віри був впливом тодішнього мого положення й настрою. Засуджений у процесі 1877-8 р. я вийшов із тюрми з тим почутєм, що всяка урядова кар'єра, спеціально-ж учительство, до якого я приготовлявся ходячи на університет, для мене замкнена, а до того живо відчував ворожий настрій руської суспільности до тих ідей, задля яких мені довелося потерпіти більше як дев'ятиміся не тюремне заключене, хоч я так само як і всі інші засуджені в тім процесі не належав до жадної протизаконної організації. З другого боку я не менше живо відчував той гарячий запал, з яким горнулася до нових ідей часть галицько-руської молодіжи, і се викликало в мене при всій невідрадности економічних відносин той бадьорий, боевий настрій, яким визначалося розпочате М. Павликом і мною видавництво з разу місячника "Громадський Друг", яке по двох місяцях, систематично конфісковане поліцією, перемінлося на неперіодичні збірки "Дзвін" і "Молот"».¹

Чи треба ще якихсь інших аргументів замість тих, що подає сам Іван Франко: «тюремне заключення ...», «той гарячий запал...», «бадьорий боевий настрій...» тощо, щоб не знімати із нього тієї «маски», якої він ніколи не вдягав. Каменярі і каменярство – це не маска, а плоть

¹ Франко Іван. Каменярі. – Львів, 1912. – С. 8.

Франкової художньої мислі, її ества, відкритість духу, сили, віри, надії в алегоричному вмісті образу. Це революційна постава велета, що з темряви пробивав дорогу до світла навіть через гранітні скелі. Але вернімось до реалій Франкової дійсності й до самого автора твору, який пояснював.

«Поемка “Каменярі”, се алегоричний образ громади працьовників, що спільною важкою працею ломають скелю для промощення дороги. В основі сеї теми лежали конкретні вражіння робітників, що товкли каміне на дорозі (пор. моє оповіданя “Вугляр”) і оповіданя про пробиване залізничого тунелю в Карпатах біля Дуклі. В поемці, як і слід у алегорії, не означено ані часу, ані місця, але цілу акцію представлено як сонне видінє. Вона написана навмисно досить важким стилем, аби викликати зразу пригноблююче, а потім освободжаюче вражінє. Хоча ціле оповіданє держанє в першій особі (в формі “я”), то проте воно не має автобіографічного характеру і його треба вважати поетичною фікцією і плястичною проекцією того настрою, який у ту пору переживав не тільки я сам, але певно й не один інший, хоч може й не відчуваючи його так живо».¹

Цих Франкових слів більш, ніж вистачає для відповіді на питання, чому його сучасники «охрес-

¹ Франко Іван. Каменярі. – Львів, 1912. – С. 10.

тили» Каменярем. Це природня ідентифікація – Франко, як і каменярі «у поті чола» теж прокладає шлях – шлях національного самоутвердження рідного народу. Ця аналогія тільки «зверху» така проста. Асоціативно – змістовий її підтекст далеко глибший. Ніхто не заперечить, що українська нація запізнилася зробити те, що в дофранкову епоху зуміли досягти європейські народи, як каже молодий вчений із Дрогобича Олег Баган, «утвердитися у власних традиціях, загартувати волю, сакралізувати національну героїку, тобто ми багато чого з епохи романтизму змушені були перенести в епоху позитивізму». І це випало робити Франкові. Так, у діяльність одного з найбільших українців, «діяльність, – продовжую цитувати О. Багана, – навдивовижу кипучу, різноспрямовану, бойову, органічно увійшли: замість національної романтики – культ просвітницької праці, замість національної войовничості – уповання на соціальний і цивілізаційний прогрес, замість віри в національну велич і покликання – сподівання на розвиток гуманності і демократизму. Усі ці позитивістські ідеали, які визріли з європейського раціоналізму і лібералізму XVIII ст., дуже зручно кристалізувалися у Франкову добу... Тому самоозначувальний образ Каменяря (1878) – трударя на шляху поступу, громадського трибуна й організатора став метафорою для характеристики і визначення націотворчої діяль-

ності І. Франка. Цілком конкретний сенс став метасенсом: мікрообраз переріс у мегаобраз щоб охопити явище в цілості».¹

Та «явище в цілості» мовби у чомусь само з собою суперечить. Енциклопедичний та універсальний Франко – поет, прозаїк, драматург, публіцист, вчений чи не усіх гуманітарних напрямів, перекладач, політик – більше цього – Мойсей нації, однак завжди волів іменуватися для інших так, як іменуються вони самі – в даному випадку за ознакою тягаренної праці. Ім'я Каменяра неначе до нього «приростало» не тільки із чужої, а й з його власної волі. Навіть і о такій порі письменникового життя:

*Ні, я не кинув каменярський молот,
усе він в моїй, хоч слабій долоні,
його не вирве насміх ані колот.
І як невинно він о камінь дзвонить,
каміння грюк в душі мені лунає,
з душі ж луна та співом виринає.*

Тут варто згадати великого учня Франкового Євгена Маланюка, який вважав, що доля «Каменяра» Івана Франка, «якщо зовнішньо й різниться, то суттю мало відбігає від долі Кобзаря». Тому він застерігав, що в нас «віддавна так повелося: приліпивши до того чи іншого ad hoc

¹ Баган Олег. Вступне слово до книжки // Іванишин Петро. Печать духу: національно-екзистенціональна Франкіана. – Дрогобич: Відродження, 2006. – С. 6.

знайдену етикетку, на тім заспокоїтися і – поза традиційними річницевими сходами – більше уже нічим не інтересуватися...»¹. Словом, Маланюк кличе не опускати із поля свого зору багатогранність і велич Франка, але «етикеток» синонімізму Франка як таких не заперечує.

Маланюк і сам, будучи енциклопедистом, продовж всього творчо-активного життя відчував органічну потребу постійно залишатись у школі Франковій його «semper tigo», тому й побоювався, щоб трина перечуленої української сентиментщини не підміняла Каменяревої могутності. Він і сам називає його Величчю. Франко для нього постать духовно невичерпна і вічнодіюча. До «характеризування» творчої діяльності Франка для Маланюка найбільш властиве слово «боротьба». Він помітив, що це слово фігурує «в кожного уважнішого» дослідника. чи це буде історик Михайло Грушевський, чи поети-ерудити Микола Зеров та Павло Филипович... «Це слово домінує, – каже він, – у самій поезії Франка, чи то як боротьба з дійсністю, з оточенням, чи, як ще страшніша і така істотна для Франка боротьба, боротьба з самим собою...»².

А в тім, й Тамара Гундорова у монографії «Франко – не каменярь» при аналізі творів на-

¹ Маланюк Євген. Франко незнаний // Книга спостережень. – 1962. – С. 83.

² Маланюк Євген. Франко як явище інтелекту // Там само. – С. 87.

віть не «боротьбистсько-каменярського» пафосу також говорить про «живодайну силу революційного пориву» поетового слова, про авторське «майстерне опанування публіцистично-романтичною риторикою», відкритість голосу і т. інше. Але у цих випадках вона мовби заперечує саму себе. Адже «Франко – не каменяр» – це її гасло. Та незаперечуване не заперечується, бо пафос каменярства яскраво присутній у творчості письменника. Врешті, це відомі істини. Інші питання – еволюція Франкового світогляду чи видозмін його стилів, напрямів, жанрів тощо. Тут Гундорову ні в чому не треба, перепрошую, «повчати» Вона – один із найфаховіших сучасних літературознавців, то їй неважко було б «збагнути», що «Франко не тільки – Каменяр!» Але й Каменяр! Хіба «маска» Каменяра комусь заступає якийсь інший світ його творчості?

Пом'якшуючи подібний категоризм Гундорової, Ігор Моторнюк після виходу її книжки ставив у пресі питання: а що ж таке «Каменяр»? Що ж таке мистець? Як розуміє пані Гундорова ці поняття? Чи й справді вони несумісні і загрожують «поховати» одне одного? «Якщо Каменяр, роздумує він, – це (буквально) людина, яка молотом «лупає скалу», падає, піднімається і знову «гримає об кам'яне чоло», або (теж буквально) – «вічний революціонер», але обов'язково ще й «революціонер-демократ», що «пропагував марксизм», «оспівував» (точніше б

– «оплакував») важке життя трудящих і, звичайно ж, закликав «боротися» і сам «боровся проти» (Ватикану, унії, попів, релігії, церкви, панів і обов'язково ще – «українських буржуазних націоналістів»), а водночас «оспівував» (тут уже – обов'язково «оспівував») «дружбу і братерство між народами» (насамперед, між українцями й росіянами) і т. д., то...

Але так Франка-Каменяра розуміли хіба що деякі «радянські» франкознавці-ортодокси або лектори-пропагандисти, що використовували його як «вдячний матеріал» для ілюстрації у «лекційній пропаганді». І якщо не говорили про нього як про «Мистця», то скоріше тому, що мало що в цьому петрало.

Для тямущих франкознавців і просто читачів тоді, а сьогодні – тим більше, «Каменяр» – це символ, зміст якого впливає з усієї Франкової творчості, зміст якого визначив М. Возняк: «Велетень думки і праці», що включає, звичайно, і такі поняття, як «борець», «революціонер». І це не загрожувало «поховати» його як «Мистця». Бо ж і тоді з'являлися доволі ґрунтовні дослідження майстерності Франка і поета, і прозаїка, і драматурга, і навіть критика й публіциста». ¹

Різні методології, методи та методика аналізу, як каже Петро Іванишин, якщо їх «вери-

¹ *Моторнюк Ігор*. Якщо «не Каменяр», – то хто? // Дзвін, 1997 – № 8. – С. 143.

фікувати з іманентними домінантами художнього дискурсу Каменяра», то така герменевтична практика «забезпечила б адекватну текстуальній постаті Івана Франка масштабність епістемологічних розмислів... дозволила б остаточно позбутись українофобських фальсифікаторських тенденцій – як сумнозвісної марксистсько-радянської «критики» (для якої Франко – лише атеїстичний соціаліст-«Каменяр»), так і новітньої постмодерної «надінтерпретації» (для якої Франко – взагалі «не Каменяр»)¹.

Свого часу, 1903 р., тим, хто жонглював поетовим іменем і «по-панібратськи» оцінював його творчість, зокрема О. Луцькому, який теж знімав «маску» з Франка, кинувши йому в обличчя: «не геній ти, а взір лиш продуцента!», поет відповів віршем «Лунатикові»:

*Я не геній, синку милий,
Тим ніколи й не хваливсь;
Працював, що було сили,
Перед сильним не хиливсь;
Фарисейству й лицемірству
Я концесій не робив;
Людській кривді, злости й звірству
Я ні раз не підхлібив.*

¹ Іванишин Петро. Печать духу: національно-екзистенціальна Франкіана. – Дрогобич: Відродження, 2006. – С. 24.

В долі добрій чи злиденній
Чесно, просто йшов весь вік,
І йду доси. Я не геній,
Я звичайний чоловік.

Я для геніїв грядущих
Поле дикее орав,
Шлях серед хащів найпущих
Просікав і протирав,
Для голодних пік сквапливо
Разовий, не панський хліб

І ставав на всяке жниво
І в 'язав свій скромний сніп.
В сніговійниці студеній
Рук не закладав назад.
Я не плачу, що не геній
Та чом ти так сьому рад?

А що часом стогну з болю
І в зневірі сльози ллю,
Се тому, що скрізь по полю
Так багато кукілю,
Що царює баба Бляга,
Так що й краю їй не знасть,
І не має ліски мага,
Щоб потвору сю прогнать,
Що характери й сумління
Підгриза якийсь червяк,
Що молодші покоління
Схнуть і в 'януть вчасно так.

*Правда, синку, я не геній.
Ех, якби я геній був!
З тих істерій, неврастеній
Я-б вас чаром слів добув;
Я-б мов вихор вас з собою
Рвав до ясних, світлих мет,
І до жертви і до бою
Вів би ваш я смілий лет!
Я-б вам душі переродив,
Я-б вам випрямив хребти,
Я-б мужів з вас повиводив
Навіть з малп таких, як ти!*

Хтозна як би Франко сьогодні зреагував на ті всілякі «літературознавчі аберації», які сьогодні так рясно з'являються в пресі з авторською хіттю зробити із нього «стандартного» європейця, забуваючи при цьому, що часом і Європу варто було б «уподібнювати» до Франка. А може б, писарям з міркою космополітичних лекал, які краще за нього знають, що він «думав», чого «хотів», «намагався» і навіть на яку хворобу слабував і, що він звичайний «маргінал», поет повторив би своє: «*Я-б мов вихор вас з собою Рвав до ясних, світлих мет, І до жертви, і до бою Вів би ваш я смілий лет! Я-б вам душі переродив, Я-б вам випрямив хребти...*»

Є проста загальнолюдська мораль, яку переступає хіба той, що тримається принципів інших. Невже для того, щоб академічно осягати

Шевченка, Франка, Лесю треба спростовувати прийняті в народі оцінки їх творчих життів? Невже не з любові та болю втрати, не за гуманістичними критеріями звучав некролог Іванові Франкові від його земляків – ним же вихованих Січових Стрільців, що надрукував 1916 р. львівський журнал «Шляхи»

«На бойовому шляху України впав перший жовнір першого ряду першої чети каменярської сотні, впав не з крісом, а з молотом!.. Не кинув він каменярського молота. Той молот сам йому випав з його колись сильної долоні. Вилом у скалі проламаний. На зарослі шляхи боротьби за волю і свободу країни перейшло пробитим виломом нове покоління...

...Навесні свого життя вибирає Він собі звання робітника-каменяра. У землі, всеплодющої матері, благає він сили, щоб певніше встояти в бою – праці, благає теплоти, що викликала би безмежну любов до людей, до братів. Девізом свого життя ставить працю без віддиху.

*Силу рукам дай, щоб пуга ламати,
Ясність думкам – в серце кривди влучать,
Дай працювать, працювать,
працювати,*

В праці сконать!

Молодість опромінює Його, весна життя сіє принади, вабливим посвітом стелиться пе-

ред Ним, а Він натягає робітницьку одержину і з запалом пускається на шлях борні, все повторюючи тільки одно.

Лиш праця ржу зітре, що груди з'їдає...
Лиш в праці мужа виробляєсь сила,
Лиш праця світ таким, як є, створила,
Лиш в праці варто і для праці варто жити!...

Іван Франко се перш усього Каменяр першого ряду, що в різних фазах своєї творчості і громадської праці приймає різну статть. то плугатаря, то керманича, то громадського робітника, та народного діяча провідника, то проповідника, то вчителя, та все домінує в Нього головний каменярський тон, якого символ – молот, а зміст – праця. Свідомий свого великого завдання Каменяр кидає бойові гасла духової революції, кличе всіх на кервавий танок життя, напоминає своїм сердечно щирим окликом громаду «*vivere temento*», «бо лиш боротись значить жити!»¹

Та погляньмо на перипетії Франкового життя, принаймні кількох літ так званого «не каменярського» періоду Скажімо, 1892 р. поета спіткала тяжка невиліковна недуга – прогресивний параліч. Про дещо пізніший час Франко сам пише: «На перелазі з р. 1896 на 1897 рік нас, – не без болю душі жартує над собою поет, – як того

¹ Див.: Шляхи. – Львів, 1916. – Ч. 1-2.

старця на перелазі, заскочили дві собаки, дві елементарні пригоди, що забрали нам багато часу і сили: вибори і слабість»¹

Що ж являли собою вибори до австрійського парламенту? Франкові сучасники залишили нам цілий ряд спогадів, з яких дізнаємось, що «четверта виборча округа», себто Перемишль – Мостиська – Добромиль, пішовши на вибори підтримувати свого прихильника, була змасакрована жандармерією: від куль загинуло десять осіб, штиками було поранено тридцять виборців, дев'ятсот заарештовано. А сам міністр внутрішніх справ, режисер цих виборів Казимир Бадені без мук сумління висловився у пресі: «Wyboru w Galiciji odbuwają się całkiem legalnie» Саме в цей час повз вікна Франкової хати, де лежав у хворобі німецький поет польська жандармерія гнала до тюрем в кайданах нові загони покривавлених селян.*

«Вся перверзія і глибоко десь у крові скрита погорда до простого люду, погорда до закону й законності у галицько-польських верховодів, – дещо пізніше писав Франко, винирнула тоді наверх, як олива на воді»². До цієї вкрай жахливої Франкової життєвої ситуації слід згадати

¹ Франко Іван. Життє і слово. – 1897 – Т. VI – С. 172.

* Чит. Мочульський Михайло. Іван Франко. Студії та спогади. Львів, 2005. – С. 11.

² Франко Іван. Русько-польська згода і українсько-польське братанє. – ЛНВ. – 1906. Кн. I. – С. 157-158.

сумнозвісну історію з його доцентурою у Львівському університеті, до якої чимало своїх брудних зусиль доклав той же Бадені. Межею польської зненавидженості Івана Франка стала його стаття «Ein Dichter des Verrathes» у віденському журналі «Die Zeit» (1897, № 136), якою він відповідав польським шовіністам та українським «патентованим патріотам», які по-наклепницьки всіляко докоряли йому та звинувачували його у «валленродизмі», на що поет полякам відповів. «Ви самі Валленроди! Ваш народний геній Міцкевич – це поет зради і сумний жде вас кінець, коли такого поета вважаєте без усяких застережень за свого найбільшого народного генія та пророка і щораз годуєте нові покоління отруйними плодами його духа» Франко високо цінував іншого Міцкевича – автора творів «Ордонова редута», «Втека», «Господарський вечір», «Пан Тадеуш», «Петербург», «Перегляд війська» і ще багатьох. Він перекладав їх українською мовою.

До речі, поляки у Міцкевичевій поемі «Конрад Валленрод» теж бачили мотив зради, але про це вони воліли говорити пошепки у себе «на кухні», а не віддавати будь-якому осуду свого найбільшого сина. Найвизначніший ідеолог польського месіанізму, тлінні останки якого спочивають у Вавелю побіч польських королів і Костюшка, себто Адам Міцкевич, для кожного поляка, завжди був майже святим. Франкові

земляки і за його життя, як, на жаль, і зараз навіть напередодні поетового стап'ятдесятлітнього ювілею поводяться з ним інакше. Поляки пам'ятниками Міцкевичу засіяли всю Польщу. Стоїть йому пам'ятник у Львові, Івано-Франківську та у багатьох містечках Галичини. І Франкові стоять пам'ятники, та в основному лише в Галичині. Стоїть і у Львові, але мов не із шани Каменяреві, а як насміх над ним. Мова навіть не про художнє чи не художнє втілення образу. Можна «заставити душу» змиритись, сказавши собі. «Нехай буде такий, як є, адже це скульптура в стилі соцреалізмівських монументів» Біда в тім, що пам'ятник понівечений сучасними «модерними» написами на ньому – вульгарними і «демократичними». А тут ще доктор наук Т. Гундорова поїхала чи полетіла аж у Мельбурн, аби звіттам звістити світ і Україну: «Франко – не каменярь!» А що сталось? Був каменярь, а раптом ні!.. Що є така команда з якихось «центрів» більш його так не іменувати?

Та це печальний відступ не так від теми, як від основної лінії розмови. Отже, повернімось до неї. Як відомо, містечкова галицька інтелігенція з-під крила народоців, що не мала своєї чіткої суспільно-політичної поведінки під час виборів підписала угоду з москвофілами та пішла на злуку з поляками. Франко відповів на це своєю сповіддю, яка з'явилась як передмова під назвою «Niesco o sobie samym» до його книжки

«Образки galicyjskie» (Львів, 1897). Отже, цитата із Франкового тексту «Дещо про себе самого»

Насамперед признаюся в тому гріху, що його багато патріотів уважає смертельним моїм гріхом: не люблю русинів. Проти тієї гарячої любові до "братнього племені", яка часто бризкає зі шпальт польських реакційних газет, моя сповідь може видатися дивною. Але що ж робити, коли вона правдива? Я вже не в літах наївних і засліплених коханців і можу про таку делікатну матерію, як любов, говорити тверезо. І тому повторюю: не люблю русинів. Так мало серед них я знайшов справжніх характерів, а так багато дріб'язковості, вузького егоїзму, двоєдушності й пихи, що справді не знаю, за що я мав би їх любити, незважаючи навіть на ті тисячі більших і менших шпильок, які вони, не раз з найкращим наміром, вбивали мені під шкіру. Зрозуміло, знаю між русинами декілька винятків, декілька осіб чистих і гідних усякої пошани (говорю про інтелігенцію, не про селян), але ці винятки, на жаль, тільки стверджують загальний висновок.

Признаюсь у ще більшому гріху: навіть нашої Русі не люблю так і в такій мірі, як це роблять або вдають, що роблять, патентовані патріоти. Що в ній маю любити? Щоб любити її як географічне поняття, для цього я занадто великий ворог порожніх фраз, забагато

бачив я світу, щоби запевняти, що ніде немає такої гарної природи, як на Русі. Щоб любити її історію, для цього досить добре її знаю, занадто гаряче люблю загальнолюдські ідеали справедливості, братерства й волі, щоб не відчувати, як мало в історії Русі прикладів справжнього громадянського духу, справжньої самопожертви, справжньої любові. Ні, любити цю історію дуже тяжко, бо майже на кожному кроці треба б хіба плакати над нею. Чи, може, маю любити Русь як расу – цю расу обважнілу, незграбну, сентиментальну, позбавлену гарту й сили волі, так мало здатну до політичного життя на власному смітнику, а таку плідну на перевертнів найрізноморднішого сорту?¹

Як бачимо, Франко доведений до межі розпачу, навіть зневіри, наступає край його терпінню, але зараз і в такі смутні години свого життя, йому, може, більше, ніж будь-коли доводиться «каменярувати», тобто боротися проти чужих і своїх рідних ворогів. Боротьба проти соціального і національного гніту – це його ідейно-творча заповідь для себе самого на всі часи незалежно від того, як би його світогляд не мінявся чи еволюціонував. Він сам казав, що ге-

¹ Франко Іван. Дещо про себе самого. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. К: Наукова думка, 1981. – Т 31. – С. 30-31.

роями його творів майже ніколи не бувають люди темні й безпомічні, а навпаки – життєво-енергійні, ті, що вміють боротися, люди пориву. Навіть у поемі-казці «Коваль Бассім» читаємо: «Треба нам людей хоробрих, Смілих гордих і палких». Яким би різноманітним у жанрових чи стильових площинах Франко не був, він ніколи не відступає від свого «бойового оклику»: «До відважних світ належить, К чорту боязнь навісну!» А хіба втомлений працею і хворобою Франко під кінець свого життя випустив із рук «каменярського молота», коли сказав: «Від поляків для української справи нема чого ждати помочі... тільки сіючи на власній ниві, можна добитися власного хліба». Натрудившись у наймах у сусідів, Франко доходив висновку: «Ми маємо чим раз виразніше, що против нас стоїть уся польська нація, всі її верстви від шляхти-магнатерії аж до репрезентації розаганізованого пролетаріату. Ця солідарність доходить до того, що не тільки в чисто національних справах поляки всіх верств ідуть проти русинів, але і в соціальних справах репрезентанти польського демосу або явно підпирають або приймають без протесту та против ділання такі шляхетські заходи, що хоч можуть вийти на шкоду й польському мужикові та робітникові, але в більшій мірі можуть докучити та пошкодити русинам».¹

¹ Франко Іван. Руско-польська згода і українське братанє. ЛВН, 1906. – С. 158.

Це Франко 1906 року «Я не люблю Руси», – він з великого свого болю і «надмірної любові» до рідного народу сказав майже десять літ тому, тобто 1897 р.

Очевидно, кожен розуміє, що Франкова «не-любов» з любові до Руси-України має свою природу, якщо хочете, філософську етимологію, що підтверджувалась більш, ніж драматичною долею його власного життя. Тим паче, уся Франкова творчість заперечує його зізнання: «Я не люблю...» Я не люблю – це образ його любові. Це теж – «каменярство» Каменярство внутрішнього чину...

Інша філософія, з якої несе одвертим цинізмом, – це світоглядні аберації Юрія Андруховича. Набачившись нинішнього вільного і розкішного, з великими історичними традиціями, але водночас мінливого модерно-демократичного світу, він взявся за «євроремонт» споконвіку «підозрюваної і зневажуваної» Галичини. На його думку, навіть «бідолашний Франко», який піддався химерним домислам та політиканським інтригам кількох австрійських міністрів про етноіснування його краю, сам обманув себе, повіривши цій містифікації, творчо не розкрився, не запрацював на повну силу свого геніально-потужного таланту, то, отже, «звідси всі його нещастя, вся дезорієнтована сізіфова діяльність»

Бачите, якої заспівав... Правда, подібних співали «лунатики» і при Франковому житті, і все

ж його титанічну працю ніхто не наважувався називати «сізіфовою». А, може б, «зорієнтований» Андрухович, принаймні, визнав за «зdezорієнтованим» Іваном Яковичем, що він – Іван Якович *«для геніїв грядущих поле дикее орав, Шлях серед хащів найпущих Просікав і протирав?..»*

Та ні! Андрухович не йде й на такий «компроміс», бо Франко хоч би був із Полісся, а то з Галичини. А –

«Галичина, – знає євро-Юрко, – наскрізь штучна, зшита докупи білими нитками псевдоісторичних домислів і політиканських інтриг...»

Із перспективи Полісся Галичини не існує, точніше, вона є, але цей факт нічого не вартий. Галичина – це не-Україна, якийсь такий географічний доважок, польська галюцинація. Галичина вся наскрізь манекенна, лялькова, надута, в усьому і завжди прагне нав'язати Україні свою неукраїнську, настояну десь у таємних сіонських лабораторіях волю. Галичина позбавлена епосу, в ній споконвіку панує анекдот, причому підлий. Власне кажучи, це безкореневий простір, зручний для всілякого мандрівного племені – звідси вірмени, цигани, караїми, хасиди. Галичина містечкова, батьківщина масонства і марксизму. Галичина облудна і фальшива, це смердючий звіринець, переповнений єхиднами й химерами, в Галичині можливі лише покручі на кшталт Бруно Шуль-

ца або всі ці маленькі станіславські Кафки, і якщо ти не покруч, а, наприклад, Стефанік, то тобі залишається невблаганно співатися в першому-ліпшому Русові. “Між іншим, нині в Івано-Франківську геніїв уже більше, ніж у Москві», – іронізує колючий Ігор Клев, також галичанин, також геній, у своїй найновішій московській книжці.

Іронічний тон тут як ніколи доречний. Галичина вся іронічна й імморальна, тому це вічне відступництво і пристосуванство, перманентне уніатство, продані в Америку діти. Галичина – це показна й поверхова, як накладні манжети, панськість, кумедне розшаркування навсібіч, цілування ручок і клямок із так і невизбутим селяцьким прицмокуванням, це безконечні й напівсонні, з тяжкою побідньою оскоминою розмови про Європу, Європу, Еуропу, про європейськість, європейське значення-призначення, європейську культуру й кухню, про шлях до Європи, про те, що “і ми в Європі” – тим часом уся так звана “духовна продукція” Галичини здатна поміститися в одному-єдиному львівському чемодані середніх розмірів. Галичина тільки й може, що натужно наслідувати Європу, яка, до речі, сама по собі вже давно нічого не може (Шпенглер ще коли про це сказав!). Галичина – це плагіат, тим жалюгідніший, що плагіатор обрав для плагіату наймертвотніший з можливих об’єктів.

Усе інше – це кава, домашні лікери, торти й тістечка, диктат домогосподарок, вишивання серветок, це також: повидла і джеми, рушники, килими, несмак і кіч, словом, цвітіння галицького міщанства у повний зріст».¹

Така довга-довга цитата. Скоротити її не можу, бо це була б обірвана «характеристика» Галичини за Андруховичем. Він би мені цього не пробачив. Вийшовши, як і ми всі, із совкової епохи, він знає, що характеристики мусять бути повні, навіть йдучи на працю в ЖЕК, хоч би на посаду прибиральниці, треба було признатись чи хтось із родини не перебуває за кордоном.

Почувши з уст Андруховича, як би висловились у свій час Стебун чи Шамота, пристрасне і гнівно-викривальне слово, спрямоване гострим нищівним мечем проти галичан і Галичини, він усе ж «толочить» у своїй душі дрібно-буржуазні і міщанські рецидиви галичанства і робить свій вибір, а не «лицемірить», він зобов'язується любити свій край, як «частину світу» з усіма його історичними недоліками, і звалює на себе ту роботу, якої не міг зробити Франко, бо вона була для нього лише «сізіфовою» натугою. Він каже:

«Я перебуваю тут, у середині (Галичини! – Т. С.), це моя територія, це мій підозрюваний і зневажуваний світ... моя лінія оборони –

¹ Андрухович Юрій. Остання територія // газета «День», 13 лютого 1999.

це я сам, але в мене немає іншого виходу, як боронити цей шматок, цей клопоть, ці клапти, що розлазяться навсібіч».¹

А може, Андруховичеві не відкривається власний зір на «інший вихід»? Як читач даю пораду: «не треба боронити цей шматок, цей клопоть» – вони самозахисні. Треба орати свою власну ниву на повну силу творчих можливостей, а «не піддаватися, – як висловився про нього Ігор Маленький, – карнавальним потребам далекої від літератури публіки».²

У контексті цієї розмови пасує пригадати статтю Євгена Маланюка «Львів і Галичина», яку він написав 1955 р., набачившись на своїх скитальських дорогах набагато більше різних світів, ніж бачать нинішні «євромандрівники», що, лиш переступивши поріг «рідної хати», тут же голосять, що рідна хата не така і все у ній не до ладу

Маланюк дивився на Галичину іншим поглядом. Не треба бути фаховим істориком, казав він, аби розуміти і оцінювати значення Львова й Галичини «в цілості історичного й культурного процесу нашого народу й Батьківщини. Вистачить пригадати нашу Козацьку (ніби дуже «наддніпрянську») Добу й усвідомити собі міс-

¹ Андрухович Юрій. Остання територія // газета «День», 13 лютого 1999.

² Ігор Маленький. Недо-герой у масці // «Літературна Україна», 6 квітня 2006.

це народження всіх тих Ставровецьких, Гальятовських, Плетенецьких, Беринд і інших аж на тім, що добу ту очолив – Петро Конашевич-Сагайдачний... Лабораторією Козацької Доби була західна половина нашої всеукраїнської «еліпси» ґрунт Галицько-Володимирівської Держави, Остріг і Львів, а Галичина – найголовніше, бо вона видала галерею фундаторів нашого Бароко. В Галичині постає р. 1873 Наукове товариство ім. Т. Шевченка. А не забуваймо, що й старший Хмель вчився в Галичині... І не забуваймо ще одне: перше національне військо нашої сучасності виникло-таки в Галичині. В Галичині – хай запам'ятають ті, що все нарікають на «галичан» і намагаються дивитися на історію з курячої перспективи».¹

Маланюк, звичайно, бачив і «тіні» Галичини «і то, часом, досить густі». Своєрідним мучеником Галичини, казав він, – «був геніальний син Галицької Землі Іван Франко. Недаром він називав її «Ботокудією», бо, без сумніву, Галицька Ботокудія спричинила його гіркі рядки «не кохам Русі...»²

Ось такі діаметрально-протилежні оцінки великого Євгена Маланюка, класика української літератури, постійного «semper tūro» Каменяря і «бубабіста» Юрія Андруховича, який, як видно, Франка як слід й не читав.

¹ Маланюк Євген. Львів і Галичина // Книга спостережень. – Торонто, 1966. Т II. – С. 364-365.

² Маланюк Євген. Там само. С. 365.

Бо якщо б читав «так, як треба», то й «мудрість би була своя», і знав би, що Франко, почувшись до обов'язку «у поті чола» продовж всього життя «відробляти ті грейцарі, що їх витратила хлопська рука», аби він міг «видрапати-ся на висоту», звідки «видно світло», де пахощі розливає свобода, де сіяють вселюдські ідеали», тому він не зраджував цього почуття і обов'язку цього навіть тоді, коли бурі бойкотів, лаянь, оббріхувань, навіть тоді, коли назловтіху сусідам казав «не люблю Руси», він не впадав у крайнощі протиставлень себе тим, кого «не любить», не відмежовував себе від них, а з тієї висоти, на яку сам «видрапався» і з якої «видно світло», спрямовував те світло в «мужицькі душі» далі стояв з «мужиками», продовжуючи для них трудитись. Якщо це була «сізіфова» праця, то хіба що для вчорашніх і нинішніх «лунатиків» чи «ботокудів», які і тоді, і зараз по-панібратськи розмовляли, «розмовляють» із Франком як із «нецілим» чоловіком?

Ще сто років тому (1925 р.) Микола Зеров у дослідженні «Франко – поет» наполягав, що коли хочемо оцінити Франка як поета у його мистецько-суспільній ролі, то «пора покинути» ділити його творчість на складові «високого і нижчого ґатунку», на «техніку нібито недотриману і слабу», «хоч до нього ще ніхто з українських поетів не показав такої розмаїтості вірша. Чи не треба постаратися, щоб схопити Франка як твор-

чу індивідуальність (зсередини), як цілого поета?»¹

Якщо іти за справедливою вимогою Зерова, то нинішній Франко мав би бути звільненим від певних псевдосвітоглядних чи будь-яких інших «приписів», мовляв такий, а не такий, мовляв «каменяря, але навіщо?» і т. п. І чому ж навіщо? Як це каменярська маска притінює Франка-не каменяря? Та й сьогодні, як у Франкові часи, було б доцільно нам не відмовлятись від ламання скель байдужості до своїх первокоренів, відступництва від себе самих і трощення всіляких інших завад, що стоять на нашому шляху національного відродження:

Чи вірна наша, чи хибна дорога?..

І чом у нас відступників так много,

І чом для них відступство не страшне?

Чом рідний стяг не тягне їх до свого?

Чом працювать на рідній ниві стид,

Але не стид у наймах у чужого?

І чом один на рідній ниві вид:

Безладдя, зависть і пиха пустая,

І служба ворогу?..

Література має бути «робітницею на полі поступу»... Це та із найважливіших Франкових «ціх» чи заповідей, або, як висловлювався Богдан Кравців, Франкових «вірую», що для нашо-

¹ Зеров Микола. Франко – поет. Тв. у двох томах. – Т 2. – Київ: Дніпро, 1990. – С. 464.

го національно-суспільного прогресу, нашої морально-духовної зрілості, нашого виросту була і залишається «альфою» й «омегаю». На жаль, і сьогодні можна багато Франкових творів проводити у пряму й безпосередню відповідність до нашого часу, ідентифікувати їх із нинішніми проблемами. Франковим каменярам не пора на спочинок.

Муза Шевченкова «роздерла завісу народного життя» (М. Костомаров), в якому відкрились «гіркі» і «солодкі» його сторони, а Франкова муза, як він сам казав «хотіла обняти весь круг людських інтересів». Цим і пояснюється його світоглядний обшир. Йому не чужий був позитивізм чи матеріалізм та будь-який інший -ізм. Так само не єдиний реалізм слугував Франкові за творчу засаду. То якщо розглядати Франка, – як казав М. Зеров, – «зсередини» – всеохопного у розмаїто-творчій багатогранності, то за принципом гегелівської тріади, зазначає молодий франкознавець Роман Голод, – «зміну домінант у свідомості І. Франка можна схарактеризувати як *тезу* – ідеалізм, що виявляється у перших літературно-критичних і художніх (переважно романтичних) творах; *антитезу* – позитивізм, який найдовше та найістотніше впливав на формування естетичної свідомості письменника й на основі якого в літературі виникла оригінальна Франкова концепція «наукового реалізму», і *синтез* – пошуки можливостей гар-

монійного поєднання перших двох філософських доктрин на якісно новому рівні світоглядного узагальнення (на естетичному рівні – обстоювання концепції «ідеального реалізму»). Відтак з ідеалізму письменник намагається виділити раціональне зерно, придатне для культивування в нових умовах».¹

«Нові умови», розуміється, не міняли основних «домінант» механічно, а був це процес еволюційний, може, навіть часто стрімкий, більше цього – запрограмований Франковими творчими експериментами. Скажімо, Богдан Кравців підкреслював, що збірка «З вершин і низин», видана 1887 року, завершує «літа Франкової молодості», що творчо окреслюється натуралістичною манерою письма та науковим реалізмом, що його «собі скомпонував Франко під впливом Драгоманова»². «Дух, наука, думка, воля» – основні «персонажі» всієї збірки, а не тільки «сильного в звучанні та ефонічно впорядкованого» (вираз М. Зерова) «Вічного революціонера».

Франко – різний-прерізний, і в цьому його великість і сила. Тільки сильні можуть заперечувати себе вчорашнього або на вершинах нового досвіду, з висоти літ, – повертатись до себе самого – до попереднього. *«Я боротись за правду*

¹ *Голод Роман*. Позитивізм у творчості Івана Франка. – Дивослово. – № 4. – 2006. – С. 50.

² *Кравців Богдан*. Франко – лірик // Зібрані твори у трьох томах. – Т. II. – Нью-Йорк, 1980. – С. 249.

готов, Рад за волю пролить свою кров...» це один Франко. Інший Франко: «І серце хай рветься, і вільно хай летиться Бурхлива хвиля пісень» Ще інший Франко періоду «Зів'ялого листа», або ж таких шедеврів особистої лірики та високого патріотичного пафосу, як маємо у «Моєму Ізмарагді», в «Semper tigo» чи в поемах «Мойсей» та «Іван Вишенський» І в кожному конкретному випадку каменярський пафос не перебиває кровоносних артерій «не каменярських» творів, навіть у тому випадку, коли він скаже:

Вниз котиться мій віз. Пов'яли квіти,

Літа на душу накладають пуга,

Вже не мені в нові світи летіти!

Війну з життям програв я, любі діти,

Cosa perduta!

З яким же запалом я йшов до бою!

Як рвалася вперед душа вітхнута!

І що здобув? Лишив що за собою?

Cosa perduta!

Міцна духом і тілом людина чинить подвиги: лупає гранітні скелі, «сильними кліщами стискає серце» аби не схибити обраної стежки, «серця свого кров'ю» готова змити горе інших. Такі подвиги називають героїчними, революційними тощо. Усе це Франко. А як назвати поетові осуджуючі рефлексії, вірші болю, вірші-діалоги ліричного героя із самим собою, вірші з мотивами втраченої надії, розпуки і жалю? Для прикла-

ду хай би хоч збірка «Мій Ізмарагд» – з отим печальним зізнанням «Вниз котиться мій віз», яку поет писав, а більше комусь диктував у «темній кімнаті з зажмуреними, болючими очима»

Хіба не той лицар, що до загину, навіть у хвилини зневіри, «до гробу держить свій прапор сміло»? У випадку автора «Каменярів» – це прапор борні – борні на всіляких фронтах: політичних, соціально-побутових, патріотичних, художньо-естетичних та інших. Це борня, на прапорі якої – символ образу його каменярів. Нехай і втомлених, зневірених, але ж каменярів, одержимих працею і незборністю духу Допиваючи свій «затроєний пугар» на самонищівні, викривальні константи і дорікальну риторику: «війну з життям програв я»; «квітки мої побила буря люта», «І що ж здобув? Лишив що за собою?» – поетова співрозмовниця Україна мовить:

*Мій синку, ти би менш балакав,
Сам над собою менше плакав,
На долю менше нарікав!
На шлях тернистий сам подався
І цупко по тернах подрався, —
Чого ж ти іншого чекав?*

*Сам знав, що гола я і вбога,
І до могого ти порога
Прийшов, захтів служити мені.
А нарікать на мене глупо...
Просила я тебе чи ні?*

*І що тобі за кривда сталась?
Що підняли на тебе галас.
«Не любить Русі він ні раз!»
Наплюй! Я синку ліпше знаю
Всю ту патріотичну зграю
Й ціну її любовних фраз.*

Ніхто не заперечить, що в цих рядках легко побачити внутрішні конфліктні ситуації, такі своєрідні суперечності, які репрезентують протистояння однієї тези тезі іншій. «Ціна любовних фраз» «патріотичної зграї» не в силі дорівнювати чи, тим більше, переважати Франкової «нелюбові» до Руси-України. Діалектика цих протистоянь якраз є Франковою боротьбою, що дає усі підстави на природне існування метонімії, вимуреної із суті Франкових художніх текстів – Каменяр чи каменярство як ознаки цілого. Врешті-решт таке образне номенування чи поява другого імені письменника, що є похідним від творчості було б не варте дискусії, якщо б не утилітарне бажання новітніх франкознавців причісувати Франка, «підрівнювати» його та руйнувати усталену, якщо хочете, в «народному» літературознавстві традицію.

«Українці, – висловився недавно найавторитетніший з усіх нині сущих франкознавців професор Іван Денисюк, – присвоїли І. Франкові символіко-поетичні «звання» Каменяр, Український Мойсей, Велетень думки, Титан пра-

ці, Вічний революціонер, «Поет національної честі» тощо. Як Каменярь він не тільки джаганом рубав скелі імперського гніту, а й камінними брилами мостив тверді, тривкі магістралі прогресу. Ці метафоричні епітети лише частково натякають на якусь одну грань розмаїтого Франкового обдарування, але не заперечують грані інших. Не треба боятися культу Франка – то не штучно створений культ, а пошана своїх національних скрижалей, які є у кожного народу і які кожен народ по-своєму звеличує».¹

Молодий дослідник творчості Франка Богдан Тихолоз, вважає, що над читачами і тими, хто займається вивченням Франкової спадщини, «ще виразно тяжіють ідеологічні штампи підрадянської доби, сконцентровані в метафоричному (чи, радше, метонімічному) означенні «каменярь»... Канон текстів, що репрезентують цього псевдо-Франка (чи принаймні недо-Франка) – родом із старої шкільної хрестоматії: «Вічний революціонер», «Товаришам із тюрми», «Борислав сміється» і, нарешті, програмові «Каменярі» Оце, власне, і все. Самі лишень публіцистичні агітки періоду соціалістичної пропаганди (кінець 1870-х – 80-ті рр.) далеко не найкращі за художнім рівнем у творчому доробку письменника. Тим часом усталений перифраз «Каменярь» – це насправді некоректна синекдоха. тут

¹ Денисюк Іван. З виступу на могилі Івана Франка 28 травня 2006 р.

частина персонального мікрокосму митця, може й не найістотніша (хоч, зауважмо, таки іманентна йому й зовсім не периферійна), видається за ціле».¹

Щодо того, що Богдан Тихолоз воює проти таких означень Франка як: «Франко – революціонер – демократ», «матеріаліст», «войовничий атеїст», «соціаліст», «симпатик та популяризатор марксизму», «науковий реаліст» (sic!), «лютий ворог всіляких декадентів», то заперечень малим винятком нема. Але, на жаль, він із військовою спізнився – пішов воювати у 2005 році. Це значить – проти «вітряків», бо «войовники» із протилежного йому табору давно вже (принаймні п'ятнадцять літ тому) капітулювали, свою зброю склавши, так Франка не іменують. Стосовно «войовничого атеїзму» Івана Франка, то молодому вченому, як і будь-кому, не пасує атеїстичну демагогію вчорашнього літературознавства екстрополювати на сучасне франкознавство. Не сумніваюсь, що Богдан Тихолоз знає праці колишнього директора Інституту франкознавства при Львівському національному університеті імені Івана Франка Лариси Бондар, в якому він навчався в аспірантурі. Вони ж за проблематикою не атеїстичні, а навпаки, цю «войовничу» атеїстичність заперечують. При цьому ще раз нагадаю, що «Франко – Каменярь» – це не «ви-

¹ Тихолоз Богдан. Психодрама Івана Франка. – Львів, 2005. – С. 7-8.

нахід» підрадянської доби, а прижиттєве номінування. Не коментую й не заперечую Тихолозових оцінок «Каменярів» і «Вічного революціонера» та й інших творів. В принципі він може мати свої незалежні від когось естетичні критерії. Тільки жаль, що вони дисонують чи навіть суперечать естетичним критеріям Миколи Зерова, незрівнянного знавця української і світової поезії, який «Каменярам» та «Вічному революціонерові» дав якнайвищу оцінку, а не «маркував» їх як «публіцистичні агітки». Так само і Симон Петлюра у статті «І. Франко – поет національної чести» говорив, що світлом ідеалу просякнутий один із найсильніших віршів (з серії громадянської лірики) Франка «Каменярі»... «Каменяр» – це формула праці, служіння для діяча і співця в умовах українського життя...¹

Правда, Тихолоз, пам'ятаючи зеровську оцінку, пропонує і її не забувати, бо все ж «на певному відтинку шляху» Франко-каменяр «цілком у згоді з «відруховою» траєкторією історичного «маятника».² Отже, Тихолозів висновок цілком дипломатичний: за Франком «не-Каменярем» не забути «не найістотнішого» Франка – «Каменяра», мовляв, така небезпека існує». Хочеться запитати в Тихолоза: «Невже Микола Зеров у знаменитій своїй праці «Франко-поет» не говорить

¹ *Петлюра Симон. І. Франко – поет національної чести // Симон Петлюра, статті, листи, документи. – Нью-Йорк, 1956. – С. 165-166.*

² *Там само. – С. 11.*

про нього «на засадах комплексного, синтетичного підходу» із врахуванням «багатоіпостасності генія, не ігноруючи жодної з його граней»? Чи може Тихолоза так «ізлякала» Гундорова?

Все інше, що ще залишилось в цитаті із мєнографії Богдана Тихолоза без відповіді, він сам заперечив чи, делікатніше буде сказати, спростував на сто сорок сьомій сторінці своєї книги. Цитую: «Зрештою ціла філософсько-поетична творчість Франка постає як грандіозне сказання – притча про безконечні «поєдинки» – ненастанні борсання людського духу межи «чоловіцтвом і «звірством», животворним подихом Весни і смертоносним ледяним вітром Зими, «темним Аріманом й Ормуздом «ясним, молодим», Білим і Чорним демонами, ангелом Жизні та ангелом Смерті, «темним демоном пустині Азазелем і всесильним Єговою, – кінець кінцем, межи Богом і дияволом. Та не менш постійним і невгамовним було й прагнення митця до внутрішньої цільності, погодження противностей, жадання екзистенційного синтезу І в тому не має й тіні химерного парадоксу, тільки найелементарніша життєва діалектика. адже за відомим афоризмом Геракліта, усе виникає через боротьбу, тож шлях до цільності завше пролягає через поєдинки».¹

¹ Петлюра Симон. І. Франко – поет національної чести // Симон Петлюра, статті, листи, документи. – Нью-Йорк, 1956. – С. 147.

До речі, в названій монографії Богдан Тихолоз критикує Віру Агеєву за її тезу про Івана Франка* висловлену у книзі «Поетеса на зламі століть», зокрема таку: «Мужицька» здорова настанова на здоровий «дух, що тіло рве до бою», якраз і спричинила дивовижну нечутливість до нових мистецьких явищ, уможливила його оцінку Флобера як дурня, а Верлена як автора «алкогольної маячні» Здається Франко-поет був таки модернішим ніж Франко-критик. Він не сприймав у сучасників ті мотиви, яких зрештою не міг (на щастя!) позбутися часом у власній поезії».

Тут справді Б. Тихолоз піймав Агеєву «на гарячому», бо вона Франка – «явлення національного інтелекту» (вислів Є. Маланюка) – буквально фальсифікує, тому Тихолоз справедливо дорікає: «Віра Агеєва... не сумнівається у Франковому «плебейському» обскурантизмі, приймаючи за чисту монету його декларативне «мужицтво» та полемічні ескапади супроти окремих модерністів».¹

Певне, що Агеєва заслуговує суворої критики, бо коли б вона уважніше прочитала Франкові статті «Інтернаціоналізм і націоналізм у сучасних літературах» та «Із секретів поетичної творчості», в яких Франко говорить і про Верлена і

¹ Петлюра Симон. І. Франко – поет національної чести // Симон Петлюра, статті, листи, документи. – Нью-Йорк, 1956. – С. 9.

Флобера, то не приписувала б йому чужих слів. Оцінюючи західноєвропейську критику, Франко говорить про її вади, про критику «з блиском зверхньої форми», де «замість здорової страви подається отрута» «Візьмімо, наприклад, – каже Франко, – видного німецького критика Германа Бара, що є керманичем літературної часті в віденському тижневику «Die Zeit». Суб'єктивна, безпринципна і ненаукова критика доведена у нього до того, що робиться виразом капризу, вибухом ліричного чуття, а не жадним тверезим, розумно умотивованим осудом. «Зухвальством видавалось би мені, – пише він (*себто Г Бар. Т. С.*) про Верлена, – моїм дрібним розумом обняти сього величного. Ми повинні глибоко хилитися перед ним і дякувати, що він був на світі». А тим часом в приватній розмові сей сам Бар признає, що Верлен був нікчемний чоловік і що між його віршами більшина – сміття, а тільки дещо має на собі печать генія. Чим же ж буде його «критика», як не надуживанням шумних слів та ліричних зворотів для одурення читача?»¹. В іншій розмові, себто в статті «Інтернаціоналізм і націоналізм у сучасних літературах» Франко каже: «...Поль Верлен, чоловік, може й геніальний, та від молоду затроєний алкоголізмом, поява хоч і характерна, та властиво наскрізь паталогічна... Верлен не-

¹ Франко Іван. Із секретів поетичної творчості. Зібрання творів у 50-ти томах. – К: Наукова думка, 1981. – Т 31. – С. 49.

сказано цинічно і огидно обкидає болотом усіх...»¹. Як бачимо, Франко не називає Верлена автором «алкогольної маячні» і не «уможлиблює собі оцінки Флобера як дурня». Франко говорив про речі інші. Та про це треба було б окремо. Але навіть й у цих суворих оцінках щодо Флобера та Верлена він був толерантніший та об'єктивніший, ніж Віра Агеєва у своїх до Франка. При цьому Франко усе ж віддав повагу Верленові. Він переклав його «Покутну псалму» та «Сентиментальну розмову».

Сюжет Франкового каменяряства та «антикаменяряства», як і будь-яких інших псевдолітературознавчих вивихів може продовжуватись. Свого часу я висловлювався про так звані «франкознавчі опуси» Ярослава Грицака (див. «Нам треба стати українцями», «Літературна Україна», 30 березня, 2006, № 1250), які він і сам називає не літературознавчими, але їх чомусь пише, чомусь і далі «франкознавствує». У травні цього року Ярослав Грицак організував конференцію «Іван Франко: тексти і контексти», що відбулась у Крехівському монастирі, де були, як висловила «літописець» цієї конференції Інна Корнелюк (газ. «Поступ», № 108 (2010), 3-4 червня 2006 року) – «смачні страви і смачні розмови». Споживаючи «смачні страви», які Ярослав Грицак заробляє на Франковому імені, він, мов «фарбований Лис» щоразу підкидає проти Фран-

¹ Франко Іван. Інтернаціоналізм і націоналізм. – Там само. – С. 36.

ка сенсаційні провокації, але пропонує їх так, ніби вони зароджуються, чи вже давно зародились, у надрах наукової громадськості. «150 років таємниць» із Каменяревого життя може «відгадати» тільки він, бо тільки він знає таких, які «подейкували» про Франкову матір-шляхтянку як про відьму, і що частина її відьомських чарів «перейшла у спадок синові»

Іван Франко, – каже п. Грицак, – «не філолог і не літературознавець», а Грицак-історик (так він себе іменує), подібно до Мартіна Ґера «придумав свою біографію, а потім примусив усіх нас, його читачів, у цю біографію повірити». Але ж Грицакові у неї не віряться, не віряться, що Франко – селянський син, бо селянський син «не пішов би до школи і в університеті не навчався б», «не утримувався б на основі стипендії і т. інш.» Він вірить у власні, до того ж паскудні містифікації навколо поетового життя. «Я не хотів би, – каже Я. Грицак, – щоб розповідь про останні роки життя Франка зводилась тільки до обговорення його хвороби», оскільки «наше суспільство ще не готове обговорювати ці теми».

Цікаво, в надрах якого суспільства визріла Грицакова готовність до подібних обговорень? Звідкіля, з якого суспільства він взявся? А може, б професор університету, що носить Франкове ім'я нарешті збагнув, що українське суспільство безліч разів обурювалось проти всіляких, подібних до Грицакових паплюжень Івана Франка.

Якщо професорська етика названого університету за куца, то дивує, чому над Грицаком не запанує здорова християнська мораль як над сенатором Українського католицького університету. Невже на нього негативно впливає Центральноєвропейський університет, в якому він також підробляє чи заробляє?

Містифікації, видумані «нові» версії, спалені спогади, які слугують Грицакові за документ, компроматні свідчення тільки йому знаних людей, самовпевненість, іронія тощо – все це – «науковий інструментарій», яким Ярослав Грицак «відсуває» заслону 150-літніх «таємниць» про Івана Франка.

Чим ще, крім «материнського відьмарства», Франкових хворіб, «вільної любові», жіночого фаталізму наповнив Грицак своє інтерв'ю «Предметна розмова на колінах (із задоволенням і без моралі)», яке він дав газеті «Поступ» № 108 (2010) за 3-4 червня 2006 р.? Правда, це підзаголовок. Інтерв'ю має ще лунку назву «Іван Франко: 150 років таємниць». У ньому ж він і провокує читача на роздуми: «Чи Франко мав сповідь перед смертю?», «Чи взагалі мали право хоронити його за правдивим церковним звичаєм?» і т. ін.

А взагалі крехівська конференція «під проводом» Ярослава Грицака, як довідуємось із інтерв'ю, ставила своїм завданням «наново охрестити Франка». Правда, новітні «хрестителі» на-

зивають це актом символічного хрещення. Ось такі смачні монастирські «наукові» контексти про І. Франка. Цікаво, якщо б п. Грицака запитати, чи він сам хрещений, чи брав церковний шлюб, чи хрестив дітей... Відповідь можна уявити. Й обурення – теж... Отже, таких питань не ставлю. Нехай п. Грицак сам в себе запитає, а при цьому задумається, чи нам потрібне літературознавство, де на протилежному боці його естетичних істин та всіх інших художніх правд – фарс і нікчемність. Скажу своє: псевдолітературознавства, враженого вірусом постмодерної сваволі, сьогодні більш, ніж вистачає. І це стосується не лише Франка. Та Франко все ж у свідомості його народу залишається Каменярем. Нехай Гундорова та «іже з нею» вибачають.

І. Франко. Львів, 1903 р.

...З Франкового протиборства, тобто наступу на нього і поетової їм відсічі, як не прикро, можна було б укласти великий том, з якого б поставала картина. на одному боці – пігмеї, духовні покручі і паралітики, числа, яким «несть», а на другому – геніальний Франко, проводир пробудженої нації...

ПЕРЕГУКИ В ЧАСІ

Франкознавство
і його посттоталітарна недуга

Того року, в який Іван Франко явився світові, Тарас Шевченко в тюремному Петропавловську, «повний тривоги в найтяжчому доживданні», карався надіями на царську амністію. Саме у серпні відбувалась коронація на царський трон Олександра II-го. Та коронований цар ім'я Шевченка із амністованого списку викреслив. Правитель Росії боявся розкайданити геніального Шевченка. І наче всупереч імператорському тиранству, в зневоленій іншою імперією Україні, саме в цей час, у серпні 1856 р., народжується геніальний Франко. Це був рік найбільших Шевченкових мук. Тюремна каторга втомила поетову душу, а прагнення волі катувало її неможливістю волю мати. Мабуть, не випадково на цей, 1856, рік припадає написання повістей «Художник» та першої частини «Прогулка с удовольствием и не без морали» Власне, – це твори про волю (*один про викуп Тараса з кріпацтва, а другий – про звільнення з неволі героєвої сестри*). Вся Україна марила волею.

Австро-Угорська імперія, яка хоч і скасувала кріпацтво, та саме в цей час вона вживала найпідступніших і найхитріших заходів, щоб втримати народ в ярмі.

Отож, можна казати, що Іван Франко з першим своїм подихом життя ввібрав іманентну потребу волі, тієї «святої воленьки», яка витала в українському духовному просторі, що не давала спокою Шевченковій Музі, що запікалась болем на устах народу і розцвітала його надією. «Дух, наука, думка, воля» – випише на своєму творчому прапорі ці *мета-слова* ще молодий Франко і прапора не мінятиме навіть тоді, коли він у своєму літературному і суспільно-громадському подвижництві буде круто звертати на нові стежки. «*Моя – бо й народна неволя – то мати моїх скорбних дум*» – це Іван Франко в період творчого світанку, а під кінець тернистої життєвої дороги він сповідається: «*Бажав я для скованих волі, Для скривджених кращої долі І рівного права для всіх...*»

На цьому шляху всежиттєвого труду нести «між народ похилий вольності слова» для його духовного пробудження, за усвідомлення свого колоніального становища, за розбудову його культури і державницьку розбудову Іван Франко в усіх напрямках своєї важкої щоденної праці досяг найвищих вершин, а за оцінкою Є. Маланюка став «явленням національного інтелекту». Сьогодні «екстра-модерні» поціновувачі літератури

із чужоземними грандами і таким же вишколом всіляко «рятують» Франка від ще прижиттєвих всенародних таких його «охрещень», як Франко-Каменяр, Вчитель нації, Мойсей народу, Велет духу. Це, мовляв, не європейські стандарти.

Іван Дзюба з приводу подібного такого «рятування» від «кобзарства» та всілякого іншого цинічного шельмування Т. Шевченка висловився: «Минуло майже сто літ, Шевченкова творчість постала на всю велич у панорамі слов'янських літератур; змінилася Україна, світ змінився – не змінилися тільки українофоби і шевченкофоби. І знову на шпальтах їхніх видань у незалежній Україні розкошує те саме мракобісся».¹ Ці слова такою ж мірою стосуються авторів-вульгаризаторів життя і творчості Івана Франка. Чомусь чи не кожному – від академіка до найпересічнішого репортера ювілейних свят письменника важливо наголошувати, що Франко побіч українського мав німецьке і польське коріння, себто акцентувати про його суміш «мужичої» та «шляхетської» генеалогії. А це читайте, як хочете. При бажанні українофобства охочі до нього й твердять. «Франка не могла породити “чиста” українська раса» Наприклад, п. Гундорова, використовуючи Франкові метафоричні

¹ Дзюба І. Шевченкофобія у сучасній Україні. Лекція прочитана 15 вересня 2006 р. у Львівському національному університеті ім. Івана Франка. – Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 4.

контексти, так і називає розділ його життєпису «Мужик» (кн. «Невідомий Іван Франко»). Коментування промовчу, ставлю три крапки. Хай оцінює читач.

Професор Гарвардського університету Джордж Грабович в інтерв'ю газеті «Дзеркало тижня» пригадує своїм учням, що ще в книжці «Тексти і маски» він писав: «Потрібен ревізіонізм щодо Франка. Він цього потребує. І Лариса Косач, тобто Леся Українка, також».¹ Спасибі. Нарешті ми довідалися, що Лариса Косач – це Леся Українка. На жаль, подібних одкровень та «відкрить» про українську літературу та її авторів більш, ніж вистачає. Тому Іван Фізер, делікатно сказавши, не погоджується із сучасними постмодерними твердженнями, що творчість М. Костомарова «була зумовлена маніакальною депресією та фобіями», І. Нечуя-Левицького – «аналеротизмом», О. Кобилянської та Л. Українки – «лесбіанством», М. Хвильового – «патологічною нестабільністю» Цей ряд письменників із «відхиленнями» від нормальної природи існує ще, на жаль, й в інших іменах – А. Кримського, М. Вовчка, Т. Шевченка. Щоб робити такі висновки, каже І. Фізер, треба мати відповідну медичну кваліфікацію, але навіть, якщо б мати її, то «за відсутністю клінічних даних, не можна відва-

¹ Григорій Грабович. Треба припинити викладати українську літературу в школі. Взагалі // Дзеркало тижня, № 33 (612), 2 вересня 2006.

житися ставити такий діагноз. Усе це тхне риторичним психологізмом радше, ніж доведеним висновком».¹

І ось ревізія, за яку побивається Джордж Грабович, в дії. Франка треба оголосити масоном. Дивно, але факт Тамара Гундорова у монографії «Франко – не каменярь» кілька літ тому писала, що «маска Каменяря» заступає собою всього іншого Франка, а вже у щойно виданій книзі, сказати б, збірнику Франкових текстів «Невідомий Іван Франко» (Київ. Либідь, 2006), який вона чомусь підписала своїм іменем (у книзі 76 сторінок за її авторством, а 282 – твори Івана Франка), до образу каменярів стала прихильною. До речі, п. Гундорова, критично реагуючи на мою статтю в «Літературній Україні» «Франко – каменярь!» (25 травня, 1 червня, 8 червня 2006 р.), не без іронії висловила: «...образ Каменяря має значно ширше, аніж радянська ідеологія, рецептивне поле. Звісна річ, п. Салізі воно невідоме, бо навіщо утруднювати себе перечитуванням класики, коли й так все ясно».²

Так ось, перечитуючи класику, не утну якогось невідомого Франка «відкриває» п. Гундорова. Вона у збірник «Невідомий Іван Франко» в основному ввела речі хрестоматійні, ті, що ви-

¹ Див.. Іван Фізер. Зустрічі чи зіткнення української філології із західними методологічними стратегіями // Слово і час. – № 4 (544), квітень, 2006. – С. 5-6.

² Гундорова Тамара. Франко і каменярь: Гностична драма // Слово і час. – № 8, 2006. – С. 3.

вчають і школярі, і студенти, передруковуючи їх із п'ятдесяти томного видання творів письменника, не зважаючи на копюри, спричинені свого часу тією ж «радянською ідеологією», що звужувала «рецептивне поле» образу Каменяра. Може й тому Борис Олійник назвав видання п. Гундорової «подвигом», а Микола Жулинський – «важкою працею – осягнути майже неосяжного енциклопедиста»¹ Такі оцінки інакше, ніж за іронію сприйняти важко.

Осягати Івана Франка за п'ятдесяти томником – це один труд для вченого, зовсім інший – відкривати невідомого Франка, скажімо, Франка – автора «Коляди (руським господарям)», «На смерть бл. п. Володимира Барвінського», «Святвечірньої казки», «Великих роковин», «Січового маршу», «Хреста», «Сучасної літописі», «Пролога, написаного Франком, а виголошеного С. Яновичем на ювілейнім представленню русько-народного театру в пам'ять 50-их роковин смерті І. Котляревського», «Розвивайся ти, високий дубе», «Лиш сміло!», «Не пора!», «Цісарської сльози» та багатьох інших. Зрозуміло, щоб помістити ці твори в книгу «Невідомий Іван Франко» п. Гундоровій довелось би погортати «Діло», «Літературно-науковий вісник», «Нове зеркало», «Monitor», «Die Zeit», «Жите і слово», іншу галицьку тогочасну періодику та прижиттєві

¹ Пошановані іменем Івана Франка // Літературна Україна. – № 33 (5171), 31 серпня 2006.

збірки поета «Баляди і розкази», «Із літ моєї молодости», «З вершин і низин», «Давнє і нове». Це зараз зовсім просто, а для п. Гундорової – тим паче, бо архів Івана Франка знаходиться у Києві, в Інституті, де вона працює. Отож, для написання «Символічної автобіографії» Івана Франка п. Гундорова, читаючи класику, мала б знати такі Франкові речі, як «Вигнанець Франко» (своєрідне продовження полеміки, пов'язаної зі статтю «Дещо про себе самого»), а також, «Мої фальсифікації» – відповідь полякам, які звинувачували Каменяря за його статтю «Поет зради» і, звичайно ж, «Духоборці і Копаничарі». Увесь клопіт, що названих речей нема у п'ятдесятитомнику.

Виникає питання: як бути із «звуженим рецептивним полем»? У цьому випадку п. Гундорову рятує та ж сама «каменярська роль», яка ще вчора, на її думку, «загрозувала поховати його як митця і як індивіда», бо Франко-Каменяря заступав собою Франка-не каменяря. Зараз п. Гундорова твердить: «...вже в «Каменярах»... (звідси й етимологія «каменярської ролі!» – Т. С.) зустрічаємо майже всі міфологеми, які Франко розгортатиме впродовж усієї своєї творчості. Каменярі – уявний образ, сон, візія, яка часто слугує у Франка проекцією його культурних і духовних ідеалів... Франковий каменяря є символічним утіленням цивілізаційної жертви майбутньому Він також є візіонерським образом,

який проявляє несвідомі бажання та колізії, що їх несе в собі аскетичний герой-каменярь, а ширше і сам автор. Такий герой постає як універсальний громадський тип – він почуває себе невіддільним від «інших», говорить від їхнього імені, артикулює їхнє жертвенне призначення. З погляду психоаналітичного, каменярь виступає провідником і жертвою водночас, символічним заміщенням автора і образом його почувань. Він вважає себе паном, бо йде за власною волею, і водночас знає, що є рабом. «Ми рабами волі стали: на шляху поступу ми лиш каменярі», – зізнається ліричний суб'єкт «Каменярів»...

Символіка каменярів пов'язана також з масонською філософією. Братство діонісійських ремісників, популярне ще в античні часи й узгоджене з діонісійськими містеріями, в середньовіччі трансформується в будівельників-каменярів, мандрівників-масонів, які володіли архітектурними принципами і знаннями, що давало їм змогу дотримуватися гармонійних пропорцій природи, людського тіла і створюваних ними храмових будівель. Відтворюючи таким чином гармонію з космосом і працюючи в унісон з його силами, каменярі-ремісники існували в єдності з колообігом життя і смерті й прагнули бути частиною творчих сил природи».¹ Важко не погодитись із п. Гундоровою, що в «Ка-

¹ Гундорова Тамара. Невідомий Іван Франко. Грані ізмарагду – К.. Либідь, 2006. – С. 12.

менярах» десь у «незримих субстанціях» присутні «майже всі міфологеми, які Франко розгортає тиме впродовж усієї творчості» Власне тому його й іменують Каменярем, а не з потреб українських сентиментальних розчулень чи хуторянства творити із себе «ікони». Таку слабкість, на жаль чи на щастя, ми успадкували. Але якщо б ми не хворіли нею, то питання цілком риторичне, чи змогли б ми встояти там, де ці «ікони» нас рятували? Питання Шевченко-Кобзар чи не кобзар, Франко – Каменяр чи не каменяр – це не проблеми. Це наша традиція так іменувати Велетів національного духу. А ось проблема уже духовна – цуратись своїх традицій, сприймати їх за перешкоду на шляху до європейськості, до якоїсь там цивілізованості.

Бачите, якщо на Івана Франка одягнути масонський стрій, себто фартух, рукавиці та шапку з символікою циркуля, трикутника і молотка – тоді він Франко-каменяр-масон. Тоді п. Гундорова вибудує такий «гностичний зміст», витворить таке теоретико-естетичне підґрунтя і таку «модель ідентифікації каменярів і масонів», що Франко відразу з «не каменяра» стає «суспільно-культурним і психологічним типом» Каменяра. Мабуть, на запас майбутніх полемік п. Гундорова залишила «в спокої» числову містику (3, 5, 7, 9), орнаментну мову, таємні знаки масонів з допомогою чого можна також ангажувати Франка до масонства.

Масонство, як відомо, зародилось на початку XVIII ст у середовищі «братств» вільних му-

лярів, об'єднаних на засадах вірності, взаємопідтримки та рівності, на принципах релігійної моралі. Оскільки на різних географічних територіях «братства» чи гільдії вільних мулярів виникали значно раніше, ніж масонство, то майже кожне із цих мулярських братств, що вливалось у масонський рух етимологію свого масонського «родоводу» вглиблювало за межі XVIII ст. Деякі готові були своє літочислення провадити від Адама, інші від побудови храму Соломона, ще інші від перших християн.

Масони завжди ставили перед собою конкретну мету. Скажімо, в Росії таємна структура організованої масонерії під кінець XIX ст. дала змогу масонам проникнути в усі сфери суспільного життя – культурні, економічні, політичні, фінансові, і «заправляти» великими «рухами», партіями, організаціями, при цьому залишатися у таємному «закутку». З цього приводу М. Грушевський писав:

«Масонська організація працює широко, вона проводила свій давно прийнятий тактичний план при всякого роду політичних можливостях використати свої зв'язки і провадити своїх людей на впливові пости. Заняття вищих позицій і столичних, і київських... стояло в очевидному зв'язку з масонською організацією».¹

Цит. за кн.. Осауленко Леонід, Володимир Засєкін. Гетьман України Павло Скоропадський. – Луцьк, 2006. – С. 23.

Кому-кому, а Грушевському можна вірити. Його, як і В. Винниченка та С. Єфремова зачисляють до української ложі масонів, майстром якої був Рубінштайн, друг і соратник О. Керенського. Зрозуміло, яке завдання ставив перед собою і масонством Керенський – не допустити проголошення України як незалежної держави. Чи міг би не противитись цьому Іван Франко у будь-який період свого життя, а особливо тоді, коли писав «Каменярі».

А втім, варто звернутись й до самого Сергія Єфремова.

«Масонство на Україні, – писав він, – мені усього можна звати масонством українським... Зрозуміємо його тільки тоді, коли зважимо на походження масонства й ті шляхи, що ними воно заходило на Україну, так і ті верстви людності, серед яких воно шукало і знаходило своїх адептів. Зародившись у західній Європі з специфічним завданням – створити “всесвітнє брацтво”, масонство, як відомо, взагалі мало клопоталось та мало навіть і зважало на всякі національні одміни тих країв, де пробувало стати твердою ногою, силкуючись скрізь набутти універсального характеру. Борючись з національним вже через свою “всесвітню” тенденцію, воно, проте, скрізь захоувало сліди свого походження (англійське масонство, німецьке розенкрейцерство і т. ін.),

навіть, серед нових національних обставин. І тим більше у нас, бо на Україну масонство заходило або через Великоросію, або через Польщу, – отже, ще раз пересажені його форми».¹

Виходить, що все те, що являло собою суть Франкового життя раптом перекреслюється масонством. І п. Гундорова знаходить цьому «аргументи» «Лише “обранці долі” (вириває вона фрази із Франкових контекстів. – Т. С.), – наполягав він, мають право на життєпис, який “дасть змогу більш-менш глибоко увійти в таємниці духу їхньої доби, бо саме в них цей дух міститься, в них він немов відтворюється і знаходить своє найвиразніше втілення” Себе ж Франко відносить до робітників, які “допомагають ставити будинок цивілізації, але прізвища яких не вписуються на фронтоні цього будинку”».²

Ось так легко, ні! – свавільно, із метафоричних виразів І. Франка (до того ж, проголошених не за буденних творчих обставин) п. Гундорова вириває окремі фрази і припасовує їх до масонських програмних статутів. Франко не підтримував масонства, але п. Гундорова разом із Бузиною його туди пхають, наче б на це дає «підстави» його творчість, якщо її свавільно інтерпретувати в контексті масонської догматики. Це

¹ Єфремов Сергій. *Масонство на Україні* // ж. «Наше минуле». – Кн. 3. – 1918. – С. 3.

² Гундорова Тамара. *Іван Франко і масонство* // Світогляд. Науково-популярний журнал. – № 2. – 2006. – С. 9.

щось подібне до витвору морального кодексу будівника комунізму Комуністи заперечували релігію, але заповіді божі виписували на своїх скрижальях як статутні норми поведінки.

Більше цього, п. Гундорова каже, що Франко «майже по-мазохістськи свідомо спрощував власну творчість і принижував свою роль як митця, протиставляючи романтичній концепції письменника-генія образ письменника суспільного діяча».¹ Словом, те, що Франко як «суспільний діяч не раз говорив про власне безсмертя саме в іпостасі робітника», осінило п. Гундорову на її винахід Франкового мазохізму, себто психічних вивихів, збоченств і патологій та творчих самознущань над собою.

Якщо розглядати Франкове масонство за «теорією» п. Гундорової, тобто приналежність його до нього тому, що він написав «Каменярі» та деякі інші твори співзвучного мотиву, то п. Гундорова допускається похибки в першу чергу етимологічного походження, бо гільдія масонів в перекладі українською мовою із французької – це гільдія чи братство мулярів, що відповідає російській «братство каменщиков» *Каменщик* з російської по-українському і справді звучить як *муляр*, але ні в якому випадку – не як не *каменяр*. *Каменяр* – це *каменолом*, а не *муляр*. Отже, братство мулярів, в середині якого виник

Гундорова Тамара. Іван Франко і масонство // Світогляд. Науково-популярний журнал. – № 2. – 2006. – С. 9-10.

масонський рух, не слід «оздоблювати» Франковим твором «Каменярі», тим паче, як гімном мулярам – масонам, в яких за символічні ознаки служать *циркуль-трикутник, молоток* і відповідна форма одягу, але не *молот, джоган* (діал.), *біга* (діал.) як знаряддя праці каменярів. До цього ж, *муляри* «будують новий храм», а *каменярі* руйнують основи старого ладу. Тоді з більшим успіхом п. Гундорова могла причислити Франка до масонства завдяки його оповіданню «Муляр»

Сумнозвісний Бузина теж називає Франка масоном і навіть автором масонського гімну та ще й українофобом, але йому не дивуються, йому швидше треба співчувати... Давати йому оцінки – це не серйозно. Та ось п. Гундорова, штучно накладаючи матриці масонства на Франкову творчість, знає, що ідеологія масонства рівність і братерство. Тоді як сталося, що Франко у злиднях жив – у злиднях і помер?

Якщо на початку свого зародження масони ставили перед собою одну мету, тобто релігійно-моральну, то з ходом історії вони щоразу змінювались. Скажімо, масони-декабристи робили своє, а масони періоду петербурзького жовтневого перевороту – своє. Масонство на Україні вивчено недостатньо, але відомо, що Франко ним не тільки не захоплювався, але й майже не цікавився, та п. Гундорова твердить протилежне. Чому ж тоді п. Гундорова у збірник «Невідомий Франко» не ввела хоч однеї праці, де б

Франко говорив щось про масонство? А така є, в якій він сумнівається у приналежності І. П. Котляревського до масонства. «Відносини Котляревського, – пише він, – до Куракіна, до Репніна, до масонства, до Леванди і його кружка (про Леванду є навіть спеціальна двотомова книжка!) так і не вияснені, висловлений д. Ор. Левицьким здогад про те, що Котляревський міг бути автором двох од проти Наполеона (з 1807 і 1812 років), не розібраний. Все те лишається ще між desiderat-ами дальшої праці».¹

Франко – Каменяр, Вчитель нації, Мойсей свого народу і Велет духу! Тим, хто ще при Франковому житті цьому противився і дорікав поетові, що він «лиш про горе та неволю» співає, що в його естетичній палітрі «висхло чистее вітхнення слово» поет відповідав.

*Хухають вони і шепчуть
Естетичнії формули.
Крають, латають і ліплять
Світ будучий із бібули.*

*А життя йде своїм ходом.
Хвиля мислі, хвиля духа
Розвиваєсь, їх ридання
Ані формул їх не слуха.*

¹ Франко Іван. Рец. на: И. Тешенко. И. П. Котляревський в свете критики (Киевская старина, 1898, июль-август, ст. 83-151; сентябрь, ст. 267-316; октябрь, ст. 1-32) / Записки НТШ, 1898. – Т. 26. – Кн. 6. – С. 38-39.

Напади на Франка своїх і чужих ворогів, на жаль, не були хвилевими. Послідовна і ціложиттєва війна проти нього мікробів москвофільської агресії та їм подібних псевдоукраїнських патріотів і польських ненависників перед Франковою їм відповіддю ганебно капітулювала. В ліричному героєві знаменитої його поеми «Похорон» легко впізнати самого поета, що ніколи не складав зброї, – і тоді теж, коли його назвали «плебеєм».

*Від перших літ, коли в мні тямка встала,
З плебейством я воюю безупину.
І я плебей? Ні, я аристократ!
Таким родився і таким загину.*

У вірші «Мойому читачеві» Франко висловився: «Благословлю тебе, щоб аж до скону твого доніс ти серце чисте й щире душу...». Для істинних сучасних Франкові його читачів, як для його читачів сьогодні «сущих», поетове благословення зійшло на них, як заповіт Велета Духу. Навіть після гірких й пекучих Франкових зізнань «я не люблю Руси...», освічена галицька громадськість, розуміючи морально-психологічний стан письменника просто як людини, а тим паче, усвідомлюючи, що й серце Титана Духу можна зранити, навіть такого, як він, Франко, який знав собі ціну і розумів свою роль в історії свого народу, однак опускався із «вершин» свого становища до суспільних «низин», аби в

гніві сказати: «...я не люблю вас, я для вас орав, сів я і пік хліб...» Та це був крик поетової душі, і водночас – «гра» О, власне, тут, це була Франкова маска – маска нелюбові з великої любові до тих, кого за собою кликав.

Саме у цьому часі (якраз після зізнань нелюбові) українська студентська молодь на своєму з'їзді засипала Франка квітами. Він стояв змучений життям, зіслаблий од хворіб, дорікань, звинувачень, наклепів, панібратських оцінок, туплячи хворими руками до серця однеєнку троянду, і лагідно мовив: «Ото непрактична молодь. Що було б віддати ці гроші за рідну школу»¹. Оце і є Франків парадокс «нелюбові» скрізь і завжди дбати про духовну розбудову нації.

З Франкового протиборства, тобто наступу на нього і поетової їм відсічі, як не прикро, можна було б укласти великий том, з якого б поставала картина. на одному боці – пігмеї, духовні покручі і паралітики, числа, яким «несть», а на другому – геніальний Франко, проводир пробудженої нації.

Франкові вороги робили все, що могли й не могли проти нього зробити, навіть вносили роздор між ним і Михайлом Грушевським, але й Грушевський стояв вище. Великий вчений і бу-

¹ Франко Іван. Рец. на: И. Тешенко. И. П. Котляревський в свете критики (Киевская старина, 1898, июль-август, ст. 83-151, сентябрь, ст. 267-316; октябрь, ст. 1-32) // Записки НТШ, 1898. – Т. 26. – Кн. 6. – С. 38-39.

дівничий України, перший її президент писав. «Поезія Франка звучала, як похідний марш, як воєнний клич, а «уся творчість була національним подвигом»¹. Інший великий син України – Симон Петлюра у Франковій поезії відчував «скорботу співця і “пророка” нації», спостерігав у ній «сліди від протиріч життя загального і національно-українського та від його хаосу і безладдя...» Він казав. Іван Франко – «муж світла» і «віщун національного відновлення». Він казав. «Франко – поет національної честі і національної гідності»². В сучасних досягненнях величі Франка доречно його ж слова адресувати йому самому Він – «се та жива струя, що в’яже в серці день нинішній з вчорашнім і грядущим»³. У сув’язі цієї великої правди з нашою дійсністю, з нинішнім 150-літнім ювілеєм Івана Франка згадаймо слова Володимира Гнатюка, які він виголосив у прижиттєвій 25-літній ювілей літературної діяльності письменника.

«Серед прикрих обставин, акцентував Володимир Гнатюк, – розвиваєся наша література та ще серед прикріших не раз доводиться жити тим, що найбільше причиняються до

¹ Могилянський Михайло. Із споминів про Івана Франка // Нова громада, 1924. – № 24.

² Петлюра Симон. Іван Франко поет національної честі // Симон Петлюра. Статті, листи, документи. Нью-Йорк, 1956. – С. – 165.

³ Там само. – С. 165-166.

її розвитку. Я не буду вичисляти всіх імен, що при ліпших життєвих обставинах могли б по-пхнути далеко, високо нашу літературу, я згадаю лише що найважливіші.. Шевченко найкращу частку свого життя мусить провадити в тяжкій неволи.. Куліш переживає ціле пекло душі... Драгоманов, той духовний велет, мусив скитатися та вмерти на чужині, виклятий своїми.., Руданський, незрозумілий ніким, живе у вічній розпуці і вмирає в глухій місцевості серед самого розцвіту життя.., Шашкевич гине на посту при голодівці, Федькович мусить зобов'язатися до того, чого найбільше не терпів, щоб лиш прожити...»¹

Це сказано 133 р. тому Сьогодні замість імен Шевченко, Куліш, Руданський, Драгоманов, Шашкевич, Федькович у підтекст Гнатюкового вислову поставмо знакові постаті сучасної літературної дійсності і картина буде така ж, якщо не сумніша. З української літератури зараз хочуть витрясти душу, бо введення другої мови як мови державної, а ще тієї мови, що для України була мовою конвою, слідчих допитів і тюремних команд – це омертвити літературу, скосмополізувати націю, це, врешті, насміятися над Франком-поліглотом, блискучим не пасив-

¹ Гнатюк Володимир. Переднє слово // Привіт Івану Франку в 125-літній ювілей літературної його діяльності. – Львів, 1898. – С. 1.

ним знавцем всіх європейських мов, а проте, найбільше любив свою і з болем душі її захищав: «Діалект, а ми його надишем міццю духа і вогнем любові». Цей вогонь любові завжди палахкотів і завжди палахкотітиме в українських душах. Його оберігають Шашкевич, Шевченко, Франко, Леся. Та за цьогочасних умов українська мова стає «річчю», за яку можна добре вторгувати на передвиборчому ринку. Тим, що продають і купують цю «річ» можна відповісти Франковими словами: «Люди ті – Се зрадники! Вони хочуть перетворить, перевернуть Звалити наш суспільний лад».

Сьогодні не зайве пригадати, що під час святкувань сорокалітнього ювілею письменницької праці (1874-1914), організованого радикальною партією, з приводу привітань від імені цієї партії Франко сказав: «Може декому відомо, що виступив я з партії радикальної тому, що д-р Т теж радикал».¹ Щодо розмаїття та політичної галасливості партій в Галичині Франко завжди мав свої оцінки. «Наші партії, – казав він, – се лиш оптична луда».² На жаль, таку оцінку годиться адресувати й нинішнім партіям. Їх далеко більше, ніж у Франкові часи. Але захисників української національної ідеї мало. Нині в партії входять і виходять, на якийсь час затримуються, де вигідніше бути, а потім знову вихо-

¹ Могилянський Михайло. Із споминів про Івана Франка // Нова громада, 1924. – № 24.

² Там само.

дять, рецитуючи Франкове: «Люди ті се зрадники», показуючи пальцем в інший бік, тільки ж на таких самих зрадників, як самі ними є.

Для звалення нашого суспільного ладу руйначів вистачає, а втім, він ще й не суспільний. Франко-письменник, вчений, громадський діяч навчає нас здорових основ суспільності. Революційно-помаранчеве піднесення, що воскресило нашу гідність і «міцність духа», що з'єднало нас у здорові й могутні лави, де і студент, і літня людина почували себе борцями за високі національні ідеали, зараз все більш обертається в безнадію: *«Невже задарма стільки серць горіло До тебе найсвятішою любов'ю, Тобі офіруючи душу й тіло?»* Це із Франкового «Мойсея» – із зневіри сорокалітніх блукань народу, що хоче волі, але це асоціативно із наших більш як трьохсотлітніх блукань, із нашої післяпомаранчевої зневіри, бо чому ж «Авірон і Датан верховодять сьогодні?..» В поемі, що так болісно перегукується із нашою гіркою риторичністю, є відповідь і на це питання: *«Хто здобуде всі скарби землі І на все їх полюбить, Той і сам стане їхнім рабом, Скарби духу загубить»*. Одначе така відповідь може народ й не влаштувати, бо він «скарбів духу не губить» Її повинні збагнути ті, що гребуть матеріальні скарби, а над духовними сміються.

Щодо нинішньої нашої розгубленості, а, може, зневіри і навіть депресії в енциклопедичному

універсумі Франкової культурофілософії, передбачень, порад, кличів є ще світло слів, яке зцілює нас, яке обнадіює і гарантує нам вільну «будущину»

*Треба твердо нам в бою стояти,
Не лякаться, що впав перший ряд.*

Учимося у Франка. Персонажі його оповідання «Гриць і панич» – бідний селянський син Гриць та панич Пшестшельський – найщиріші приятелі. Соціальна прірва між ними – їм не перешкода. Їх дружба міцна й незрадлива, бо вона заснована, наче не на прагматичних засадах. У найскрутніші хвилини для панича Гриць, який тепер знає, що він у паничевих руках був тільки інструментом, що панич його прихований і підступний ворог, але він рятує йому життя. Події у творі відбуваються у невеличкому гірському селі в середині ХІХ-го століття, коли поляки задумали народними руками, в тому числі й українськими, відірвати Польщу від Австрії.

Польський генерал обіцяє Грицеві високу службу і матеріальні статки тільки б він, бодай підпільно, став на польський бік. Лагідний і покірний Гриць не приймає жодних намовлянь.

– Ні, пане генерале, я русин і Польщі добиватися не хочу!

– Со? Со? Со? *Polak a rusin to wszystko jedno.*

Ні, пане генерале.

– Як може русин не хотіти Польщі?

– То так, як би хто не любив свого власного життя, – не скорився Гриць.

Він давав іншу присягу, а присяги зраджувати не можна, присяга для нього святе. Чи не аналог це для нашої дійсності? Правда, з тією різницею, що продаватися, зраджувати присяги, мову, конституцію, народ, націю є кому Є кому торгувати Шевченковими і Франковими ідеалами, є кому сквернити святині, фальсифікувати історію, забувати вчорашній тоталітарний гніт, є кому обрубувати під корінь національну духовність та кому молитися в чужій, не рідній церкві. Тільки ось на високоморальну, сповнену чуттям патріотизму, краси поведінки і краси душі, «посаду» Гриця охочих мало. Вона у Верховній Раді, в усіх високих державних службах – вакантна. А втім, і не вакантна – там сидять в основному ті, що української України не хочуть, не люблять її, та ще й активно в усіх сферах життя поборюють українність. Це такі «михасі», як маємо у Франковому оповіданні «Молода Русь»

Шевченкова романтична візія вільної України має свою революційну концепцію. Звичайно ж, геній Шевченка засвітив геній Франка. Але Шевченківські ідеї в Каменяревій творчості – продовження в іншій «одежі» виразів, тобто нові історичні умови диктують Франкові свою лексику, свою політичну мову

Супокій святее діло...
Та коли в робочу пору
В нашу хату і комору
Закрадаєсь лиходій,
Щоб здобуток наш розкрасти,
Ще й на нас кайдани вкласти, –
Чи й тоді святий спокій?..
Як за нашу угодовість
Він мисль нашу, мову, совість,
Мов будяччя, тне з плеча –
Горе, хто тоді нас мирить,
Хто не рветься до сокири,
До коси та до меча!

Можна цитувати багато інших перекликів між Шевченком і Франком. Пригадаю рядки із «Неофітів»: «Подай душі убогій силу, // Щоб огненно заговорила // Щоб слово пломенем взялось, // Щоб людям серце розтопило». А ось Франко:

Дай і огню, щоб ним слово налити,
Душі стрясать громовую дай власть,
Правді служити, неправду палити
Вічну дай страсть!

Аналізуючи такі ідейно-естетичні «перезви» між двома геніями, відкриваємо їх генетику розуміння суспільної призначеності особи митця та ролі Слова як зброї, як порятунку з-під духовного закріпачення нації.

Але повернімось до початку нашої розмови, тобто до Франкового «каменярства чи не каменярства» Не сумніваюсь, що пані Гундорова коли-небудь студіювала Франкову працю «З останніх десятиліть ХІХ віку», яку він опублікував 1901 р. Це його спостереження «розвою українсько-руської літератури» кінця ХІХ століття. Не зайвою буде із нього така цитата:

«Є в староруськім письменстві, писав він, – одно оповідання про подорожнього, що, мандруючи на північ, дійшов до високих і недоступних гір. Зупинившись тут, він почув за горою дивний стук, і крик, і гомін, мов многи тисячі рук ненастанно товкли і лупали скалу. Ходячи попід височенну гірську стіну, він виїшов на одну супротивлежну гору і відси заглянув за неперехідну стіну. Побачив тут людей незвичайного вигляду, страшних і диких. Сотки їх зайняті були працею коло лупання скали, інші спочивали від роботи, а побачивши подорожнього, почали махати йому руками і різними знаками просити, щоб передав їм залізних знаряддів, обіцяючи за них золото і дороге каміння. Але подорожній впору пригадав собі, що се, мабуть, ті безбожні гоги й магоги, яких загнав Александр Македонський за неперехідні гори і заклепав на довгі віки. коли вони, хоч і без залізних знаряддів, проб'ють гору і висиплюються на наші краї, то покорять собі всю

землю, і тоді настане кінець світу. І подорожній – оповідає даліше легенда – з великим острахом у серці втік від зловіщої гори і вернув назад до свого краю».¹

Далі Іван Франко сюжетну матрицю староруського оповідання накладає на нашу історію. Символи «високих і недоступних гір», «многих тисяч рук», «залізних знаряддів», «лупання гірської скали», «каміння» тощо адекватно відповідає українським історичним реаліям.

«Історія нашого українського національного руху в останніх двох десятиліттях, – робить висновок Франко, – пригадує нам образ того заклепаного народу, змушеного пробивати велику, віковічну скалу, яка ділить його від свободних, повноправних, цивілізованих націй, а при тім позбавленого найважливішого знаряддя для сієї праці – заліза, себто національної свідомості, почуття солідарності і невідлучного від неї почуття сили і віри в остаточний успіх. Скільки важкого зусилля! Скільки душевних і фізичних мук! Скільки розбитих надій, розтоптаних екзистенцій, загирених талантів, змарнованих сил і характерів! І як помалу, важко, майже мікроскопійно йшли перші кроки! І як малі й досі наші здобутки, осягнені нами результати в порівнянні до того, що за той час осягли наші су-

¹ Франко Іван. З останніх десятиліть XIX віку – Зібрання творів: У 50-ти томах. – Т 41. – С. 509-510.

сиди, в порівнянні до тої конкуренції, яка на кождім кроці грозить нам з їх боку!»¹

Він згадає «урядовий натиск проти української мови 1876 р.», «розвій українського театру на Вкраїні та цензурні й адміністративні кліщі проти нього», соціальне й економічне поневілля народу, політичні рухи тощо. Словом, Франко відкритим текстом пояснює метафоричну суть каменярьського символу І не тільки пояснює, а трактує її як українську традицію, як своєрідний художній канон. Повторю: «Каменярі» Франко написав, вступаючи в літературу, маючи лише двадцять два роки, а вище цитовану працю, в якій акцентується на каменярьському дискурсі як на певній хронотопній тяглоті, написано на схилі літ Сказати б, кільце по-своєму замикається. То як «каменярьська маска» заступає велич Франкову? Та й хіба це маска? А ось масонську маску п. Гундорова намагається на Каменяря нап'яти.

Франко Іван. З останніх десятиліть ХІХ віку – Зібрання творів: У 50-ти томах. – Т 41. – С. 510.

І. Франко (у другому ряду — другий справа)
серед співробітників газети «Kurjer Lwowski». 1894 р.

Що за...
Що в...
Що гонять за любов, за правду висмівають,
Що етичні сумнів, гонимих ситі лають!
Оттак у самоті я думав;

Слово висловлено у Національному академічному драматичному театрі ім. Івана Франка на урочистому вечорі з нагоди ювілею Івана Франка 19...
І Франко з дружиною.
Київ, травень 1886 р. Фотограф В. Висоцький.

...Франко був і залишається тим «астральним тілом», яке освітлює нашу сумну і драматичну, героїчну і трагічну минувшину, котре освітлює, якщо хочете, таку сумну і драматичну, героїчну і трагічну сучасність. Та головне – він у своїй місії є Світлом і в наші нинішні години державотворчі...

ФРАНКО І МИ*

Святойорданського вечора розмову на пошану Іванові Франкові пасує розпочати із «Святовечірньої казки», яку поет написав 1883 року Різдвяної ночі самотнього поета огорнули думи про рожденного Христа, що явивсь світові для його спасіння, а за гріхи людські «помер на хреснім дереві». Чи кращий, добріший, мудріший і щасливіший став від цього світ? Такі сумніви рвуть його серце, бо правду і далі толочать, за неї ж висока ціна – Месія «завіщав усім вінці тернові», то посіяні зерна Христової науки «усе залишили без змін».

*Що за кровавий труд заплатаю єсть голод.
Що волю й дотепер б'є самоволі молот,
Що гонять за любов, за правду висмівають,
Що втішнії сумних, голодних ситі лають!*

Отак у самоті я думав,

.....

* Слово виголошене у Національному академічному драматичному театрі ім. Івана Франка на урочистому вечорі з нагоди 150-літнього ювілею Івана Франка 19 січня 2007 р.

А в тім нараз – се що заблисло в моїй хаті,
Мов сонечко зійшло і блиски лле багаті?

.....
Я зір підняв – і глянь. в надземній красоті
Стояла жєницина не в сріблі-золоті,
А в простім, хоч зовсім не вбогім, чистім
строю,

З лицем осяяним здоровлєм і красою,
І з мисли виразом могучим на чолі,
І з оком, що пройма глуб серця і цілі
Простори земнії обнять здаєтьсє в силі.

«Хто ти?» – промовив я...

До поєта в образі Прєчистої Діви явилась
Муза:

І понєслись ми враз на крилах хєрувима,
І став весь руський край у нас перед очима,

Муза йому відкривала український світ:

«Отсє рідня моя! Отсє моя держава,
Мої терпіння всі, моя будучність, слава:
Дністер, Дніпро і Дон, Бєскиди і Кавказ,
Отсє сини мої, мій чудний рай – для вас!
Любіть, любіть його!

Судьби сповнитьсє доля,
І швидко власть чужа пропаде з сєго поля!
Не стане тих, що днесь на вас

наругу зводять,
І щєзне сила їх, мов мєли нічні проходять.

Хто він, Іван Франко? Його геній хвилюватиме цивілізований світ щоразу, відкриваючи у ньому велетенські духовні простори, допоки цей світ буде цивілізованим. Хто ми, у цьому цивілізованому світі, яким щасливою долею судилося мати Івана Франка? Та українська спільнота двадцять першого століття, навіть з урахуванням факту, що у львівських святкуваннях 150-ліття від дня народження Івана Франка брав участь Президент держави, відбула цей ювілей більш, ніж стримано, якщо не сказати, – з певною байдужістю. Підготовка до нього йшла п'ять літ, а голови ювілейних комітетів змінювались з такою частотою, з якою покидали урядові крісла прем'єри та віце-прем'єр-міністри. Правда, від цього Іван Франко нічого не втрачав, не ставав меншим, меншими хіба що ставали ми, нині суцці, які вкотре вже черговий раз розписувались у своєму відвертому невмінні напуватись із рідних завжди свіжджерельних духовних криниць.

Франко ж був і залишається тим «астральним тілом», яке освітлює нашу сумну і драматичну, героїчну і трагічну минувшину, котре освітлює, якщо хочете, таку сумну і драматичну, героїчну і трагічну сучасність. Та головне – він у своїй місії є Світлом і в наші нинішні години державотворчі. Тільки б нам зуміти цим Світлом освітити усі темні лабіринти наших душ та суспільно-духовні чи точніше бездуховні лабіринти сучасності.

Наше страдництво, понівеченість наша, що вигодовувались хлібом імперсько-комуністичної неволі, найстрашніші тим, що ми й зараз не прагнемо, не хочемо, а часто і не вміємо увійти у космос Франкової величі, у храм його Слова і Духу, аби причащатися, освячуватись ними, аби, пізнаючи геній Франка, прокладати дороги до самих себе, чути свою кров і плоть та родову праотчість.

За життя Івана Франка, нехай при розмаїтих інсинуаціях, чварах, наклепах і навіть фізичних знущаннях, але всупереч усьому цьому українська прогресивна інтелігенція об'єктивно, поцінуючи його геній у метафоричних містких висловах, узаконила його велич найменням Каменяря, що будило в народній свідомості своєрідну духовно-емоційну подібність до імені Кобзаря, або ж величаво без найменших перебільшень називала його Проводирем народу, Учителем нації, Мойсеєм, Титаном мислі і праці. Метафоричні персоніфікації Кобзар і Каменяря стали могутніми крилами для високого українського неба. Ці, по-своєму самотні інтелектуальні потужності, що національною природою, «міццю духа і огнем любові» зливаються в одну, уособлюють собою духовну могуть нації.

Але ж нинішня «розкручена братія» з високими дипломами франкознавців намагається «відмити» Івана Франка від подібних «провінційних» оцінок, бо, на її думку, Франко іменем

Каменяр «заступає себе самого», а при цьому, у такій іпостасі, його не вдасться «інтегрувати» в європейський культурний простір, свідомо нехтуючи, або не розуміючи, що Франко залишив не тільки у малій прозі, інтимній ліриці, а й в загальній художній естетиці, науці такі свої самобутні «ізмарагди», в які треба інтегрувати саму Європу

Не бачачи цього, одні одверто з цинічною надуманістю всіляких космополітичних «теорій», інші з вдаваним виразом франкознавчого «вундеркіндства» тихо влазять у святую святих Франкового універсуму, аби руйнувати його світоглядні екзистенціали та приписувати йому інші. Після другого арешту (1880) Франко, цитує, – «вперше відчув себе Каїном» Ось таку пігулку, Франка-рятівника української нації, заставляють проковтнути в 150-літній ювілей його нащадки. Ці ж нащадки вже приготували Каменяреві «масонське ложе», бо він, як їм хочеться, «не Каменяр», але може бути «каменщиком», себто мулярем, бо в лоні мулярських братств виникло масонство, а отже, і Франка можна туди приписати

Е ні! Псевдонаукове шулерство нам не підходить. Та ж усі Франкові одкровення і сповіді навіть такі болісні, як «Niесо o sobie samum», написані на почуттях найвищих моральних чеснот, на одвертостях Вчителя, який навчає масу, щоб сформувати з неї народ, націю. У 1889 р.,

Франко малює у «*Voа constrictor*», але роздвоєння не української душі і тим паче не своє.

Мисляча людина давно усвідомила, що Іван Франко не тільки, як художник слова, але, як і вчений усіх гуманітарних напрямів, як філософ, політик і політолог, як громадський діяч не тільки розбудовував незалежність української державності в її основі, національному фундаменті, але, як висловився Д. Павличко: «Франко творець прагматичної системи конкретних завдань, од вирішення яких у двадцятому столітті залежало, а в двадцять першому залежатиме життя й сила нашої національної ідеї»¹.

Мисляча людина також розуміє, що в ядрі цього неспростовного твердження, або ж цієї аксіоми знаходиться й один з вершинних творів Івана Франка – поема «Мойсей», поема як довершеність художньої інтерпретації історичного буття і руху історії, поступу, чину, пророцтва, поема, тематико-ідейний осяг якої охоплює особисте, суспільне і філософське, врешті поема – перлина нашої поезії, яку Франко вже майже при заході свого Сонця дарує своєму народові, як дар весільний, що надбав він за життя:

*Прийми ж сей спів, хоч тугою повитий,
Та повний віри, хоч гіркий, та вільний,*

¹ Павличко Дмитро. Заповідь пророка // Літ Україна, 27 квітня 2006. – № 16 (5154).

*Твоїй будущині задаток, слізьми злитий,
Твоєму генію мій скромний дар весільний*

Вслухаймось. «твоїй будущині задаток... – мій скромний дар весільний...» А в цій будущині, тобто сьогодні, знаходяться такі, що постколоні-альним курсивом із вдаваністю сміливих одкровенень верстають: «поема «Мойсей» це поема неподоланого сумніву» Відповідь дозволю собі через форму Франкового звертання: «О бідна расо, що такий твій плід слабкий!» Подібні коментування чи переоцінка «Мойсея» та й іншої Франкової спадщини в науці називаються ревізіонерством або фальсифікацією. Симон Петлюра, аналізуючи поезію Франка, в тому числі і поему «Мойсей», ще 1913 р. назвав автора «поетом національної честі». Писав же він, що Франкова поезія, «мов іскра підпалює почуття національної свідомості», «революціонує свідомість», «змушує глибоко заглянути у власну душу і розгоряється в полум'я відродження».¹ Микола Зеров вважав твір «поемою сумніву, але сумніву подоланого».² На цій основі вибудоване наше класичне франкознавство, скажімо, фундаментальні дослідження Михайла Возняка, Івана Денисюка, Бойка-Блохина та ін.

¹ *Петлюра Симон*. Іван Франко – поет національної честі // Симон Петлюра. Статті. К., Дніпро, 1993. – С. 89.

² *Зеров Микола*. Франко-поет // Українське письменство. – Київ: Основи, 2003. – С. 499.

Поема «Мойсей» – це віра, перед якою сумніви у своєму спротиві вмирають, це важка дорога до державності крізь додання зневіри. Її персоніфікований перегук із нашою бутністю, сказати б, із нинішньою ще у «сповитку» державою, на жаль, безпосередній. Фрази поеми можна розписати на спеціальних «бейджиках» і пришпилити біля депутатських значків народних обранців, щоб пізнавати «хто є хто». Наприклад, засторожлива погроза Єгови:

*Тут і кості зотліють твої
На взірець і для страху
Всім, що рвуться весь вік до мети,
і вмирають на шляху! –*

Хіба це не сучасна епітафія на могилу В'ячеслава Чорновола або інші трагічні могили.

Франкова характеристика епохи кінця ХІХ ст майже адекватна початку епохи ХХІ ст., бо й зараз «жорстокі часи», «багато недовір'я і ненависті, антагонізмів намножилося». Віце-прем'єр міністр Дмитро Табачник з «істерій, неврастених» україноненависництва снує свої брудні сюжети проти української інтелігенції, культури і взагалі «пре плуга» супроти української історії, солідаризуючись із найбрутальнішими українофобами. Та ж мислячій людині і в голову не прийде, що високу державну посаду може обіймати той, хто люто ненавидить цю державу

Іван Франко добре знав усі тогочасні європейські доктрини про природу влади, держави і суспільства. «Наука людяності», казав він, – не осягається «казенною муштрою» чи зухвалістю поведінки можновладців, а потребує «живої душі», що здатна розуміти суспільну дійсність, особливості життя, конкретний стан речей народного середовища. За умов моральної і взагалі духовної нетотожності суспільства і влади, – «влада, – цитую Франка, – робить людину жорстокою, немилосердною, завзятою, сліпою і глухою на плач мільйонів» Герой «Перехресних стежок» адвокат Рафалович прагне, щоб пробуджувати довкола себе «громадського Духа», у якому був би присутній «хоч невеличкий, але енергійний центр національного життя... Це дасть основу «здобути собі й національні права і повагу до своєї народності» Власне, неповага до народу і його культури, яку послідовно демонструє Дмитро Табачник, й обумовили V з'їзд письменників України висловити віце-прем'єр-міністрові недовіру перебувати на цій державній посаді. До речі, етимологія цієї недовіри глибока, корені її, якщо хочете, у Франковому «Одвертому листі до галицької української молодезі», перед якою він ставив завдання «витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу

інших націй, відки б вона не йшла, та при тім податний на присвоєння собі в найширшій мірі і в якнайшвидшій темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьогодні і жодна нація, і жодна, хоч яка сильна, держава не може остоятися».¹

На жаль, асиміляційні проекти сьогодні в нових активnodіючих методиках. Російська Дума 2007 рік оголосила «годом руського язика в мире», особливо на вчорашніх регіонах своєї імперії. Наші рідні «моголи, моголи» усіх державних рівнів, знаючи Франкову заповідь вписати українську мову «в самостійні міжкультурні мови», люто ведуть неоголошену війну проти неї. Російська Дума захищає свої імперські символи на території чужих держав, а Верховна Рада України у себе вдома нівечить великого українського письменника – патріота Івана Багряного.

Остоятись і відбуватись нашій молодій державі для відродження чи воскресіння якої Іван Франко духовно вишколював «найкращу у світі армію – легіони Українських Січових Стрільців» із цвіту української нації – студентів, гімназистів, молодой української еліти, армію, яку вели «генерали-поети», армію, з якої у роки Другої світової війни постав патріотичний зрив воїнства УПА, звичайно, допоможе засвоєння

¹ Франко Іван. Одвертий лист до галицької молоді. – Зібрання творів: У 50 т – Т. 45. – С. 404.

уроків франківської борні проти відвертого цинічного асиміляційного наступу Герой «Перехресних стежок» ставить питання, яке й сьогодні запеклось болем на устах українця, нібито «домовитого хазяїна по своїй хаті»

«Чому євреї асимілюються не з тими, хто ближче, але з тими, хто дужчий. У Німеччині вони німці, се розумію... В Угорщині вони мадяри. В Галичині поляки, але чому у Варшаві та Києві вони москалі? Чому євреї не асимілюються з націями слабшими, пригнобленими, кривдженими та вбогими? Чому нема євреїв-словаків, євреїв-русинів?»

– Може, то така наша натура, – відповів співрозмовник євреїв (Вагман Т. С.), – що ми навіть там, де ходить о вибір прибраної матері, питаємо не голосу серця, але запитуємо поперед усього: Wus tojgt mir dus? (Яка мені з цього користь?)

А якої користі (крім тої, що мають) хочуть українофоби, що посіли посади перших державних рівнів і виймають з України душу, асимілюючи її доценту? Їх все влаштовує, все до смаку – тільки мова заважає, тому треба космополітизувати Шевченка, Франка, висміювати українську класику та мріяти про державну двомовність. А тому й доречно цитувати сучасного поета.

*Лише вівіки прощення нема –
Поету, що мовчить у злу годину,
Коли народ вбивають крадькома.*

(Б. Олійник)

Нема прощення не тільки поетам, а й всім нам, нині суцим, що в осудливому зітханні своєму спостерігають паскудні фарисейські торжища сучасних політичних «вождів», кому влади має належати більше, а кому менше. Але, Верховна Рада – це не Сорочинська ярмарка, де можна напompувати стару кобилу і продати за молоду лошицю. Лошиця спустить дух – і її нема. Може, й неделікатне таке порівняння, та воно за мотивом Франкових казок і за реальністю нашої дійсності.

Франкова муза, як він казав, «хотіла обняти весь круг людських інтересів» І вона обіймала навіть «в останні тяжкії мінуги» його життя.

Та повертаюсь до «Святовечірньої казки» Молодому Франкові явилась Муза в образі Пречистої Діви та України. Прощаючись, вона сказала:

*Не бійсь! Коли ти сам, то знай, що я з тобов!
Хоч все покине, я одна тебе не кину, –
Лиш ти люби мене – свою Русь-Україну!*

*І на чоло мое свій поцілуй надземний
Зложила й я збудивсь...*

Збудімось й ми. Омиймо свої душі свято-Йорданською, свято-Дніпровською водицею та освятімось Франковою любов'ю до України.

*І Франко.
З групового фото. Львів, 1898 р.*

«Прібіше...» читаємо у спогадах В. Шуровського, який в дуже лихому стані зворочав. Ноги пухли, терце відкашувало, посерце... Впрочім се була... колішньої людини. Спас...

“SEMPER TIRO” З ФРАНКОВОЇ «АКАДЕМІЇ НАУК»

Повінь Франкового слова, його весняно-буйного здорового огрому хлинула в світ і докотилась на херсонські степи. Вже тринадцятилітнім Євген Маланюк читав львівські видання, зокрема Франкову «Зорю» Може якраз вона – галицька «Зоря», потрапила до юного читача, аби провістити його долю. Бо незабаром він, подібно до Івана Франка, своє життя і свою творчість підпорядкує українській державницькій ідеї. Без перебільшення – самоофірно їй на службу Іван Франко з переднього бою битви відходив, полишаючи тут своє слово, а Євген Маланюк зі «стилетом і стилосом» ставав у воляцьку лаву

До речі, 23 листопада 1915 р. І. Франко знаходить свій порятунок у притулку Українських Січових Стрільців.

«Прийшов, – читаємо у спогадах В. Щуровського, – в дуже лихому стані здоров'я. Ноги пухли. Серце відказувало, послуху Впрочім се була лише тінь колишньої людини. Спас-

*тично паретичний хід, похилена стать, прикорчені в ліктях, зап'ястку і пальцях руки»*¹

Знаменно, що у цей час (трохи більше, як через рік) «кремезний, міцної будови тіла», високий двадцятилітній Євген Маланюк покидає царську армію і стає вояком УНР (згодом поручником у штабі генерала В. Тютюнника).

З молодих своїх творчих літ і до літ зрілості, тобто до написання збірок «Серпень» (1964) та «Перстень і посох» (вийшла у світ після смерті поета, 1972), словом – протягом життя, Є. Маланюк залишався Франковим «Semper tigo». Він читав публічні лекції про Каменяра, присвятив йому окремі студії «Франко незнаний» та «Франко як явище інтелекту», а дві його книги спостережень», що сягають більше тисячі сторінок, буквально рясніють апелюваннями до свого вчителя.

Є. Маланюк, як мало хто зумів по-своєму лаконічно, але суттєво і містко оцінити геній Шевченка і геній Франка. «Якщо, – писав він, – козацького походження селянин – Шевченко тій скелі могутньо протиставив свій демонічний національний інстинкт, який всупереч всьому і всім знав, що «в своїй хаті – своя правда і сила, і воля», то тієї благодаті національного генія Франко – з багатьох причин – не мав. І тому син дрогобицького ремісника вийшов проти неї з тією зброєю, яку мав від народження і яку ціле

¹ Щуровський В. Іван Франко серед Українських Січових Стрільців // Літопис Червоної Калини на 1927 рік. – Львів, 1926. – С. 23.

своє тверде життя сталив та вдосконалював. зі зброєю розуму

Шевченко ту скелю на крилах генія перелітав. Франко мусів ту скелю прорубувати. І він її прорубував – в холод і спеку, день і ніч, рік за роком, невпинно, систематично – послідовно – аж крізь отвір у скелі показалося світло історичної дійсности, світло багрове й димне від пожеж і крові. Але тунель був прорубаний і неволя, неволя інтелектуальна, надлюдським трудом Франка була переможена.

Не пригадую собі в світовій поезії такого апологета й співця розуму-інтелекту, як поет Іван Франко.

*Ти, розуме-бистроуме,
Порви пута віковії!*¹

Через багато років Дмитро Павличко майже повторить Є. Маланюка, образно висловившись. «Шевченко народив, а Франко виховав українську націю»².

Якщо шукати генези спільності, перекликів, «контактів», співзвучань, своєрідних ідейних продовжень між художніми чи публіцистичними колізіями І. Франка та Є. Маланюка, то вона глибоко не прихована. Навпаки, вона майже завжди на поверхні, і полягає вона в життєвотворчому оптимізмі, яким можна було проти-

¹ Маланюк Є. Франко як явище інтелекту // Книга спостережень. – Торонто, 1962. – С. 119.

² Павличко Д. Світоч братерства і свободи // Над глибинами. – 1983. – С. 6.

стояти важкій ідеологічно ворожій епосі. А також полягає вона в тому універсальному інтелектуалізмі, яким самовизначався творчий шлях І. Франка і Є. Маланюка. Треба сказати, що оцей універсально-інтелектуальний культуралізм для обидвох письменників був політично цілеспрямований і ангажував найнасущніші проблеми часу

Скажімо, І. Франкові треба було піднятися до рівня провидіння, до передбачливих узагальнень, аби оцінити суспільно-політичні явища, які були умовами його доби і не тільки свою роль у цій добі відігравали, але й проектувалися на завтрашність. Є. Маланюкові треба було тієї інтелектуально-мислительної зосередженості, аби оцінила Франкову пересторогу, його науку і посягла її в душах інших.

Нехай у зрілому віці, аж 1956, Є. Маланюк писав про славнозвісну Франкову працю «Що таке поступ?», зате практично він послуговувався її ідеями змолоду і вродовж усього життя. Цитуючи Франкові слова:

«...всеможна сила держави (марксівської. — Т. С.) — налягла би страшенним тягарем на життя кожної поодинокі людини. Власна воля і власна думка ... мусили би щезнути... Виховання... зробилось би мертвою духовою муштрою, казениною. Люди виростили б і жили у такій залежності, під таким доглядом держави, про який тепер у найабсолютніших поліційних державах нема й мови. Народна держава стала би величезною народною тюрмою.

А хто були б її сторожі? Хто держав би в руках керму тої держави? Цього соціал-демократи не говорять виразно, та в усякім разі ці люди мали б у своїх руках таку величезну власть над життям і долею мільйонів своїх товаришів, якої ніколи не мали найбільші деспоти» [45, 341], * –

Маланюк ставив риторичне питання: «Чи це не пророча візія великої людини, візія, що здійснилася до найменших деталей».¹ Ці висновки, як казав він, «науково-здисциплінованого інтелекту», Є. Маланюк порівнював з найвищим світовим «ірраціональним візіонерством».

Змолоду і на все життя І. Франко обирає шлях «правди, праці й науки» «Я буду жити, бо я хочу жити, не щадячи, ні трудів, ані поту При ділі, що весь вік бересь вершити. Знайду й свою я тихую роботу» Письменник Франкової епохи покликаний був сіяти» в головах думки вольнії», «в серцях жадобу», «в грудях сміливість до великого бою за добро, щастя и волю всіх!» Історична призначеність митця зобов'язувала на недремне просвітництво:

*Ти, розуме-бистроуме!
Порви пута віковії,*

* У тексті поклики на томи і сторінки Зібрання творів І.Франка у 50-ти томах (Київ, 1976-1986) подано у квадратних дужках, при цьому цифри, які вказують сторінки томів, виділено курсивом.

¹ Маланюк Є. Франко як явище інтелекту... – С. 123.

*Що скували думку людську!
Двигни з п'їтьми люд робочий...*

Тому не викликають сумнівів Франкові самооцінення своєї праці. У листі до М. Павлика від 1879 р. він висловлюється:

«Ви знаєте, що пишуци що-небудь, я зовсім не хочу творити майстерверків, не дбаю о викінчення форми і т. д. не тому, що се само собою не хороша річ, але тому, що на тепер головне діло в нас сама думка, – головне завдання писателя порушити, зацікавити, вткнути в руки книжку, збудити в голові думки» [48, 251-253].

А тепер згадаймо. Саме в час після поразки українських визвольних змагань, коли українську еміграційну інтелігенцію огорнув смуток та песимізм, біль за втрачені жертви і ностальгія за Батьківщиною, Євген Маланюк пише одну із «найпотужніших і найвольовіших» збірок «Земля й залізо». Правда, вона вийде у світ аж у 1930 р. Та протягом цього часу він жаліється Дмитру Донцову, Олені Телізі, що рукопис дарма лежить.

«Книга моя «Земля й залізо», пише він Наталі Ливицькій-Холодній, – найважливіша – досі не видана (вже три роки лежить). Видавця немає. А я напевно знаю, що вона не зайва»¹.

¹ Маланюк Є. Матеріали до історії літератури і громадської думки. Листування з американських архівів. – Нью-Йорк, 1992. – С. 265.

Це лист від 1 червня 1928 р. А ось лист від 9 грудня 1928 р. знову до Н. Ливицької-Холодної.

«*“Земля й залізо”* потрібна, як черговий удар замакітрений сов. владі. Я навіть «фізіологічно» відчуваю, що книжка зробить такий вчинок»¹. «*Демон Мистецтва*, – тут же казав він, – вибачає кров, морд, навіть зраду, навіть розпусту, вибачає всі злочини, крім одного – злочину фальшу, злочину проти музикальності, проти вищої мистецької краси»²

До цієї Маланюкової тривоги про невихід його збірки апелюємо лише тому, бо саме о цій порі, коли він її писав, його погляд на призначення суспільної ролі поезії збігався із Франковим. До речі, він і пізніше не змінювався. У листі знову ж таки до Н. Ливицької-Холодної від 10 серпня 1928 р. читаємо: «Я тепер боюся “майстерності” Хотів би хоч трохи розхристаности ранньої лірики... Як на зло на вірші все більше і більше лягає матовий лист “досконалости”».³

Бачимо, слова «майстерність», «досконалість», Є. Маланюк бере в лапки. Він знає їм ціну... Він знає і вартість дешевого естетизму, і вартість справжньої поезії.

Якщо б тільки проаналізувати крізь призму Франкової теорії поезії «Із секретів поетичної творчості» роль кольору у світі поезії Є. Маланюка, то побачимо незвичайно багату його се-

¹ Маланюк Є. Там само. – С. 313.

² Там само. – С. 23.

³ Там само. – С. 306.

мантико-художню палітру навіть тоді, коли йдеться лише про якусь одну його барву. Візьмімо, наприклад, до уваги чорний колір: «Повій на чорну Україну, де зорі вод давно чортма», «Білий день Чорної весни», «В чорних вінках то племінь чи плями?», «Чорний день від снігу побілів», «О який же чорний гріх скоїв», «За чорні мрії, за гріховні зваби Бог дав тебе – Антимарію», «Чорна праця землить за життя», «Тільки Бог один знав Чорну ніч твоєї душі», «Мушу чорний кохати чар», «І чорна пристрасть знов пекучим чорним вітром», «А Ти – байдужа і чужа – у чорний степ пішла», «Ми програли життя сатані, чорний гріх нас заплутав навіки», «Лиш де-не-де голодний пес забреше, – і чорний пар – сумна самотня латка», «Вже не допоможуть молитви ... Еллади чорної загладо» «Чорне. Чорне. Ні вогника в морок. Чорне. Чорне. Ні іскр. Ні зірок», «Чим чорніш, чим кривавіш рече В моім лютім безсиллі душа», «Що почорніє світ сей білий, Що все живе пожруть пожежі», «Осіння чорна згряя галоччя На площі сірої землі», «І чорний і тяжкий докор ліг на все, що вабило колись», «Я і кризь обрис Чорної Пантери впізнаю Вас. І чорним птахом постать затріпоче», «Землі прачорному обличчю молюсь і слухаю...», «О, земле! Чорна мати мила»

А ще можна додати сюди дистих «Чорна Еллада», присвячений пам'яті С. Петлюри, цикл віршів «Чорне серце» та збірку «Чорні вірші»

Та питання формально-стильових аспектів, естетичних засад потребує окремого розгляду

Ми тільки принагідно навели низку прикладів, сказати б, на «побутування» епітета в художньому тексті не задля словесних прикрас.

А втім, формально-стильових «подібностей» у цих дуже різних поетів не доцільно й шукати. Даремно витворювати для них спільні естетичні схеми. І. Франко та Є. Маланюк близькі в іншому. Скажімо, поетичну концепцію Маланюкової України критика найчастіше виводила з Шевченківської та Кулішевої історіософії. А рядками Куліша «Народе без пуття, без честі і поваги» наче б обґрунтовувала «етимологію» Маланюкових звернень до України, зокрема, у збірках «Земля й залізо» та «Земна Мадонна»
Наприклад:

*Лежиш, розпусто, на розпутті,
Не знати – мертва чи жива.
Де ж ті байки про пута куті
Та інші жалісні слова?*

*Хто гвалтував тебе? Безсила,
Безвладна, п'яна і німа
Неплодну плоть, убоге тіло
Давала кожному сама.*

Формування Маланюкового світогляду припало на драматичні часи нашої історії. Міняла своє політичне обличчя Європа, вставала з колін Україна, жадаючи набрати свого політичного обрису. У такий сум'ятний час, власне, Франкова поезія могла бути Маланюкові найближчою. Якраз Франків вираз «Я не люблю руси-

нів», який Є. Маланюк так часто повторював, був найбільшим його стражданням: поет «не любить» їх з «надмірної любові», Русь для нього «кривава в серці рана».

«Признаюсь у ще більшому гріху, – писав Іван Франко у статті «Дещо про самого себе», навіть нашої Русі не люблю так і в такій мірі, як це роблять або вдають, що роблять патентовані патріоти. Що в ній маю любити? Щоб любити її як географічне поняття, я занадто великий ворог порожніх фраз... Щоб любити її історію, для цього досить добре її знаю, занадто гаряче люблю загальнолюдські ідеали справедливості, братерства й волі, щоб не відчувати, як мало в історії Русі прикладів громадянського духу, справжньої самопожертви, справжньої любові. Ні, любити цю історію дуже тяжко, бо майже на кожному кроці треба б хіба плакати над нею. Чи, може, маю любити Русь як расу – цю расу обважнілу, незграбну, сентиментальну, позбавлену гарту и сили волі, так мало здатну до політичного життя на власному смітнику, а чи таку плідну на перевертнів найрізномірнішого сорту» [31, 31].

І. Франко впріг себе до саможертвовної праці, аби ці високі ідеали гуманізму, справедливості і волі зростити у своєму сплюндровансму народі, сказавши йому чисту, хоч і сувору правду.

Або чи треба вслухатися в ідейні перегуки ряду Франкових віршів (зб. «Із днів журби») з Маланюковими циклами «Антимарія» чи «Степова Еллада»:

*О бідна расо, що такий твій плід
слабий! Хвалиться ним нема резону
Та й швидко ж той твій метеор поблід,
не мавши навіть доброго розгону [3, 13].*

Чи прочитаймо вірш «Три долі» (1895). Поет зустрічає на шляху три Богині – долі, які пророкують йому «талант яркий» і «зір палкий», бажання правди неструженне», «фантазію многоплодну» та «могутню гордість», що не дозволить «чола корить» Але, оскільки І. Франкові судилося бути «русином і хлопським сином», то:

*Талант твій буде рвать тебе
Між люди, в вир життя могучий,
В великих діл і намірів ігрьсько,
Та вродження й мій присуд неминучий
Тебе по пояс загребе
В багно грузьке, в клопотів муравлисько.
Той зарід сили, що іскриться в тобі, –
Ні, ти не розів'єш його як слід.
Без вправ, без змагань, наче в гробі,
Його задушить твій нездарний рід.
[2, 434].*

Ось чому ще у відвертіших «звинуваченнях», сказати б, спадково звучить докір «нездарному роду» в поезії Є. Маланюка. Принаймні в поезії раннього періоду З «надмірної любові» до русинів, до Степової Еллади, до України творились образи антитезного звучання («багно грузьке», «патентовані патріоти», «намірів ігрьсько», «нездарний рід», «клопотів муравли-

сько» – у Франка); а в Маланюка – «повія ханів і царів», «розпушта на розпутті», «Пріська гетьмана Петра», «байстрюча мати яничар», «народ, що розчиняв в горілці зло», «крам білотілий» тощо.

І в І. Франка, і в Є. Маланюка такі антитези були останніми художніми ін'єкціями для національного оздоровлення, для пробудження національної свідомості. Якщо не помагали і вони, то, безперечно, серце огортала безнадія, зневіра, дорікання собі самому. І. Франко, що почував себе «волою в ярмі», який тягнув для рідного народу «скарбу повні міхи», звинувачував себе в «собачому обов'язку»:

*У мене зблідли давні ідеали
і люди видалися таким дрібним,
мізерним кодлом, що для мене стали
чужі й далекі. Треба бути дурним,
що за них в бій іти, як в дим;
ті, що терплять варт того,
щоб страждали.*

[3, 21].

Є. Маланюк свою образу, зневіру, перегуку-ючись з І. Франком, висловлює по-іншому:

*На хресті слова розіп'ятий
Цвяхами літер
Один, –
Яким же криком ще маю кричати
Крізь історії чорний вітер
Страшної епохи син?*

Яких ще віршів вирізувать
З кривавого м'яса днів?
Які породити слова?
Світ встав увесь із заліза
В гострих лезах огнів;

Від електрики смерклися очі,
Від заводів гудить голова,
Безголоса душа лише хрипко регоче
Та божевільно співа,

Над хвилями юрб, над поверхами
натовпів п'яних,
Зі скель хмародряпів дивлюся
в бездонну ніч,
Раною рота кричу в тумани, в тумани,
Просвердлюю морок вогненними
свердлами віч,
А пустеля людська лиш порожньою
луною гука,
Серце світу розмірено гукає в тілі машин,
І жодного згука.
Один.

Знову ж таки, як своєрідне доповнення Є. Маланюка, його самотності серед люду, що нагадує порожню пустелю, асонансом звучать слова Франкового «Похорону» «Усі ми плем'я сонне і боляще» [5, 88]

Погляд на особистість, митця, націю, народ у І. Франка та Є. Маланюка майже ідентичний. За І. Франком «квінтесенція нації – герої або генії», «Епоха, що зродила генія скорше, йому

«...його приналежність до крикливої купки «модерністів» зовсім припадкова і оперта на деяких зверхніх подібностях форми. Махар іде своєю власною дорогою і, видимо, чимраз більше еманіпується від формулок школи. Ще 1895 р., розбираючи в «Житті і Слові» його «Магдалену», я звернув увагу на ті формули і жалкував на поета, що він від часу до часу воліє ставати на дибки, хоч міг би спокійно обійтися без того, бо він і так о цілу голову вищий від своїх товаришів. Від того часу Махар видав два томики віршів... Обі ті книжки, хоча наскрізь сучасні, «модерні», своїм змістом, рівночасно майже зовсім свободні від впливів якої-будь школи, власний Махарів талант, його енергічна та симпатична індивідуальність виявляються в них ярко і чисто». [31, 44].

Порівняймо лист Є. Маланюка до Й.-Св. Махара від 17 травня 1930 р., в якому 33-літній український поет-вигнанець пише до «сеньора» чеської літератури:

«Хоча у всіх читанках написано, що Махар вийшов з Неруди», – не бачу потвердження цього у Ваших творах. Думаю, що Ви «не вийшли» ні від кого. – Історіософічний ерос, чеськість (кров), органічний зв'язок з прилабською землею, Рим, (не релігійна!) воля і Таціт – ось ті первні, що їх я відчув у Вас. Цікавить ще мене питання технологічне. в якому віці і як Ви дійшли до білого вірша? – Білий вірш є знаком «зрілості поета», коли лірична енергія не

має вже анархістського характеру і коли вірш уже не визначається евентуальною римою»¹.

Як бачимо І. Франко та Є. Маланюк в основній засаді Махарової творчості дуже стоять близько. «Махар іде своєю власною дорогою» він «енергічна та симпатична індивідуальність», – каже І. Франко. «Думаю, що Ви не вийшли ні від кого», – каже Є. Маланюк. Правда, Є. Маланюк дещо по-іншому оцінює Махарів художній «радикалізм». Та слід не забувати: він поціновував Махарову творчість більш як три десятки літ після І. Франка, тобто як і ця творчість багато в чому змінилась, і змінилося загальне ставлення до модернізму.

Листування Є. Маланюка з Й.-Св. Махаром переросло у велику дружбу і творчу співпрацю. Є. Маланюк багато перекладав з Махара (напр., такі твори, як «Шорстка псальма», «Голгофа», «Крізь віки» та ряд інших), присвятив йому прекрасну поезію «Над Балтиком», а в циклі «Моравська весна» читаємо таку строфу:

Дивлюсь з вагону, стискую свій біль.

Вже колін ось – Махарова дідизна...

Прощай, весела весно чеських піль,

Моя – була жорстока і залізна.

Але «Махар і Маланюк» це також окрема проблема. Ми спинили увагу на ній лише в такому осязі, в якому можна було побачити творчу

¹ Листи Є. Маланюка до Й.-Св. Махара // Слово і час. – № 8. – 1991. – С. 17

зацікавленість Махаром двох українських письменників, що, зрозуміло, є важливим в тлумаченні світоглядної та естетичної систем І. Франка і Є. Маланюка.

Питання, в центрі яких проблема «Іван Франко та Євген Маланюк», звичайно, нашою розмовою не вичерпуються. Вони «затаєні» у багатьох різних площинах. У своїх культурологічних, політологічних та літературознавчих есе Євген Маланюк, осягаючи огром Франкового світу, в афористичних виразах по-своєму на них наголошує. Своєрідний, навіть, сказати б, імператив його тверджень – не що інше, як прийняття Франкового світогляду, як перехідність цього світогляду у сферу Маланюкового творчого світу, а водночас і його «переадресація» в нове суспільне середовище.

Наведу лише декілька таких висловів:

- Франко був явленням національного інтелекту і великим Прологом до нової доби нашої історії.

- Без Франка ми впали б у провансальство надовго під акомпаньямент zdeгенерованого «народництва».

- В дійсності доля «каменяра» Івана Франка, якщо зовнішньо й різниться, то суттю мало відбігає від долі «кобзаря» Тараса Шевченка.

- Прошло сорок років з дня смерти Франка, років насичених судьбоносними для нас історичними подіями, років обудження і зриву Нації, але й років наших фатальних хиб і національної сліпоти. Років, у яких так трагічно відчувалася НЕПРИСУТНІСТЬ саме Франка.

- Для людей мого покоління Франко залишався вельмишановною «академією наук в одній особі».

- Франкові судилося стати великим не в Галичині лише, а в цілій Україні, в цілій Східній Європі, як також – одним із тих небагатьох, що репрезентують культуру Європи перед цілим світом.

- У Франка чудес не було. Були одідичені по батьках ясний розум, працьовитість, та ще до певної міри життєвий реалізм.

- Його поетична проблематика сягала філософських глибин так званих вічних тем. Це проблематика роздвоєної психіки, ... з якою пов'язана проблема національного провідництва, якій він дав цілком оригінальне трактування.

- Природою своєю Франко був поетом не естетично-емоціонального, а саме інтелектуального, сказав би я, гетеанського роду... хоч надавав він ліричному творові глибин філософічної виразності й драматичної сили.

(Із «Книг спостережень»)

Ця Маланюкова «антологія» із франкознавства науково дієва і сьогодні. Хай навіть усі ці тези в сучасному літературознавстві обґрунтовані або ж досліджуються, все ж авторитет Маланюкового вислову відіграє особливу роль. Річ у тому, що «знак терезів» його вимірів естетичної природи слова, як і його заангажованості ідеєю, працював на енергії витончених поетових чуттів. Поезія, був переконаний він, є вишколеною версифікацією, але «наладованою» силою «подібною до електричності» Якщо цієї «наладованості» немає, то хай би вірш був технічно досконалим, зі всіма його художніми привабами, він залишається лише віршем, і ніколи не стане поезією.

Іван Трус

З

цею у
працюва
найбільш
ний дор
зужито
хлі. Дня
якого д
частино
ховного

же нечис
слуг не
себі не

Ми не
на Фран
зуль-т
вельсь
зах...
мгнню

дівинь, як ніщо великих за
слуг не признають, а результату його впливів на
себі не помічають.

Ми не повинні дивитися з подякою і заслуг Іва
на Франка, як привідомити, треба зложити ре
зуль-тат його впливу на нас і наше суспільство. За
чимемо не забувати дещо, бо Франко його заг
веться не від вчорні, а саме десятиліття, як на
зах... аж до тих часів, до яких не можемо і на
мгнню не

Іван Трус. Іван Франко. 1912. Полотно, олія

...А передовсім давав він своїм цілим життям приклад, що можна і треба для загального добра працювати тяжко, без особистих користей. Як суспільний діяч міг Франко в дечім помилятися, але його безкорисної зтяжної праці для своєї суспільності не міг ніхто інтерпретувати як помилку...

ІВАН ФРАНКО І НАША СУСПІЛЬНІСТЬ

Кілька слів з приводу ювілейного дару

Знаємо чоловіка, визначного талантом і працею вже віддавна і ще тепер чинного, який працював дуже довго в поті чола і з накладом найбільшого таланту, якого, одначе, матеріальний доробок стоїть в разячій диспропорції до зужитої ним енергії, осягнених визначних успіхів. Дивимося на світлу постать Івана Франка, якого діяльність серед нашої суспільності стала частиною історії нашого духовного розвою і духовного поступу навіть тих, сьогодні вже так дуже нечисленних одиниць, які його великих заслуг не признають, а результату його впливів на собі не помічають.

Ми всі мусимо дещо з подвигів і заслуг Івана Франка аж пригадувати, щоби зложити результат його впливу на нас і наше оточення. Зачинаємо вже забувати дещо, бо праця його тягнеться не від вчора, а сягає десятками літ назад... аж до тих часів, до яких не можемо і пам'яттю вертати, бо там панує власне нами пере-

жита темрява. Відтіля вийшов і Франко, сам відчув її подавлюючу силу, а визволившись, став визволяти кого міг. Так Франко переймався усіма проявами, що змагали до поступу, а збагатившись новими здобутками, був він тоді серед реакції самотній у нас, який мав відвагу і талант передавати їх, відроджуючися, громаді.

Популярність Івана Франка сьогодні загальна і велика, спеціально у нас, в Галичині. Загально признаний його талант і майже усі його заслуги коло зросту нашої суспільності. Треба, однак, признати, що сила його популярності перестала вже бути мірою його впливів на громаду. Давніший вплив Франка був значно інтенсивніший. Впрочім, цілком природне, звичайне явище: поет і діяч часів наших першої стадії постарівся, а ми змінилися в напрямі його зусиль.

Як дозрілий, вироблений і освічений чоловік не стидається признатися до деяких хиб і прогріхів своєї молодості, і наша суспільність може сьогодні без стиду признатися, що в часах перших поетичних і громадських виступів Франка була обтяжена немалими пороками. Загальний стан освіти був дуже низький; суспільні і політичні орієнтації наших діячів недостатні, при тому панував загальний страх перед усім, що сильне або таким видавалося, а при тому усюди разив брак особистої і національної гідності. Тип чоловіка, що хоче робити кар'єру, вислугуючись комусь, був тоді пануючий; молодець, що «іде, нюхає, облизується, одним словом, орієнтується» як би то, легко працюючи у когось, бага-

то заробляти, був перед п'ятдесятьма роками і пізніше звичайною, а навіть характеристичною появою. Коли б тоді не жило двох людей, що мали талант навчати, а силу бити підростаючу, невироблену суспільність, стояла б наша громада ще й досі на давньому місці: тупість була б даліше національною чеснотою; індивідуми, що тільки нюхають, де б то і за чії гроші видавати служні газети, не належали б до винятків, а національно-політичні умови заключалися б скоро за готівку і за добрі посади людьми, які сьогодні мусять здалека лише облизуватися. По справедливості мусимо признати, що не тільки молоде покоління, а й старші суспільні діячі розвивалися, дозрівали на людей гідних при інших чинниках і під впливом болючих ударів поезій і статей Франка.

А передовсім давав він своїм цілим життям приклад, що можна і треба для загального добра працювати тяжко, без особистих користей. Як суспільний діяч міг Франко в дечім помилятися, але його безкорисної зтяжної праці для своєї суспільності не міг ніхто інтерпретувати як помилку. Охочим просвітлювала вона яко сонце! І коли сьогодні захочемо шукати джерел, відки плине здорова струя нашого народного життя і звідки люди, що дають і зараз не наставляють руки, відки крихітка відваги ще недавно заляканого раба, відки стільки жертволюбивості – то, безперечно, мусимо вернути і до тих часів, коли цього навчав Франко словом і ділом. Ціле підростаюче покоління слухало його слів і

було перейняте його добрим прикладом. Але це не лишилося без благородних наслідків. Коли нині помічаємо, що інстинкти темні піддалились підкупній одиниці, подекуди беруть верх, голов-но, як поява відроджуючої москвофільської пар-тії, де власне тільки молодь іде в темний клуб і коли всі моральні чинні сили стоять у багатьох випадках безраді, як лихо побороти, то може всі згодимося на той погляд, що немає між на-ми чоловіка, який би світлим умом, блискучим талантом і жаром любові до високих ідеалів та безмірною працею зумів блудних, брудних і не-зрівноважених притягнути до того місця, де він сам стоїть. Бо ж треба признати або пригадати, що власне Франко був тим, яким в хвилі, коли рішалася судьба, до кого має належати майбут-ність, переважав шалю на український бік. Від молодечих літ Франка датується перемога нової української культури серед руського населення в Галичині та моральний і інтелектуальний за-непад москвофілів. Коли тут ювілянт не був самотнім побідником, то в кожному разі нале-жить йому львина частина успіху...

ЗМІСТ

Іван Франко. Каменярі _____ 3

*Ні, я не кинув
каменярський молот* _____ 9

Перегуки в часі _____ 55

Франко і ми _____ 85

*«Semper tiro»
з Франкової «академії наук»* _____ 101

*Замість післямови:
Іван Труш. Іван Франко
і наша суспільність* _____ 121

Наукове видання

Тарас Салига

Франко – Каменяр

Редактор Іван Ребрик
Художньо-технічна редакція Світлани Ялч
Коректура Наталії Ребрик
Друк Володимира Яремчука

Підписано до друку 30.10.07. Формат 70x100/32.
Гарнітура Georgia. Папір офсетний. Друк офсетний.
Замовлення № 87. Наклад 500 прим.

МПП “Гражда”

Свідоцтво про державну реєстрацію видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції. Серія 3Т № 22
88000, м. Ужгород, вул. Капітульна, 18, т./факс (0322) 61-52-76

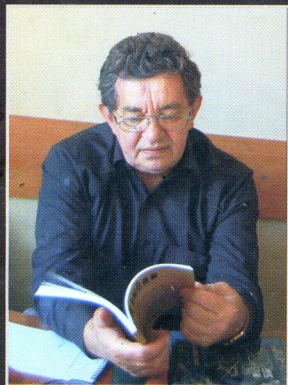
Салига Тарас Юрійович

С 16 Франко – Каменяр. – Ужгород: Гражда, 2007.
– 128 с. іл.

ISBN 978-966-8924-42-2

Автор пропонує читацькій увазі статті, що не-
давно (2006 р.) з’являлись у періодичній пресі як
заперечення поширюваної надуманої тези «Фран-
ко – не каменяр!» Публікуємо їх під всенародною
назвою «Франко – Каменяр!» Замість післямови
друкуємо уривок тексту видатного українського ху-
дожника І. Труша «Іван Франко і наша суспільність»,
який він дев’яносто п’ять літ тому оприлюднив у
газеті «Діло» (18 вересня 1912 р.) у зв’язку з того-
часними нападами на поета. На жаль, як і тоді (в
даному випадку І. Трушеві), так і сьогодні дово-
диться спростовувати фальшиві «концепції фран-
кознавства».

ББК 83.3 (4УКР)8

*...З Франкового протиборства,
тобто наступу на нього
і поетової їм відсічі, як не прикро,
можна було б укласти великий том,
з якого б поставала картина:
на одному боці пігмеї,
духовні покручі і паралітики,
числа, яким «несть», а на другому –
геніальний Франко,
проводир пробудженої Нації...*